

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และหลักการของการดำเนินคดีอาญากับผู้ต้องหา หรือจำเลยผู้วิกลจริต

ในบทนี้จะได้ศึกษาถึงความหมายของผู้วิกลจริต ทฤษฎีและหลักการพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีอาญา สิทธิทั่วไปของผู้ต้องหาหรือจำเลย รวมถึงผู้ต้องหาหรือจำเลยที่เป็นผู้วิกลจริต ซึ่งเป็นผู้ที่ควรได้รับความคุ้มครองมากกว่าบุคคลปกติทั่วไป เพื่อให้บุคคลเหล่านี้ได้รับการดำเนินคดีที่เหมาะสมและได้รับความเป็นธรรม

2.1 ข้อความทั่วไปเกี่ยวกับผู้วิกลจริต

2.1.1 ความหมายของคำว่า “วิกลจริต”

คำว่า “วิกลจริต” หมายความว่า มีความประพฤติกิริยาผิดปกติ เพราะสติวิปลาส เช่น เขาเป็นคนวิกลจริต ร้องไห้บ้างหัวเราะบ้างโดยไม่มีสาเหตุ, เป็นบ้า¹

จากความหมายของคำว่าวิกลจริต ได้ระบุถึง คำว่า “สติ” และ “วิปลาส” ดังนั้น ความหมายของคำว่าวิกลจริต รวมถึงคำว่า “สติ” และ “วิปลาส” ด้วย ดังนี้

คำว่า “สติ” หมายความว่า ความรู้สึก, ความรู้สึกตัว, เช่น ได้สติ ฟิ้นคืนสติ สิ้นสติ, ความรู้สึกผิดชอบ เช่น มีสติ ไร้สติ, ความระลึกได้ เช่น ตั้งสติ กำหนดสติ²

คำว่า “วิปลาส” หมายความว่า คลาดเคลื่อนไปจากธรรมดาสามัญ เช่น สติวิปลาส ตัวอักษรวิปลาส สัตว์วิปลาส.³

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (ม.ป.ป). *วิกลจริต* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.royin.go.th/dictionary/> [2563, 30 เมษายน].

² พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (ม.ป.ป). *สติ* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.royin.go.th/dictionary/> [2563, 30 เมษายน].

³ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. (ม.ป.ป). *วิปลาส* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.royin.go.th/dictionary/>. [2563, 30 เมษายน].

ดังนั้น ความหมายของคำว่า “วิกลจริต” จึงมีความหมายว่า ผู้ที่มีอาการ หรือแสดงออกแตกต่างจากคนปกติทั่วไป เพราะมีความรู้สึกนึกคิด ความรู้สึกผิดชอบแตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไป หรือเรียกว่าคนบ้า

ทั้งนี้ คำว่า “วิกลจริต” นอกจากที่ปรากฏในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 14 แล้ว ยังมีปรากฏในกฎหมายอื่นอีก เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 28 ถึง มาตรา 31 และมาตรา 33⁴ ซึ่งเป็นเรื่องความสามารถของบุคคลอันมีผลต่อเนื่องไปจนถึงการทำนิติกรรมของบุคคลวิกลจริต

ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 เป็นการกำหนดความผิดและโทษสำหรับบุคคลที่กระทำความผิดในขณะที่มีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน⁵ ทั้งนี้ อาจารย์กฎหมายหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “จิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือน” ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย ได้ให้ความหมายของ คำว่า “จิตบกพร่อง” หมายถึง คุณสมบัติของสมองบกพร่อง จึงทำให้ไม่สามารถรู้สึกชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ คำว่า “โรคจิต” หมายถึง สมองเป็นโรค คำว่า “จิตฟั่นเฟือน” หมายถึงความมีจิตพิการที่เรียกกันว่าบ้า ๆ บอ ๆ ซึ่งไม่ใช่เป็นเพราะโรคจิต⁶

ดร. เกียรติขจร วชนะสวัสดิ์ ได้ให้ความหมายของ คำว่า “จิตบกพร่อง ได้แก่ ผู้ที่สมองไม่เจริญ หรือบกพร่องมาแต่กำเนิด “โรคจิต” คือ ความบกพร่องแห่งจิตที่เกิดจากโรค “จิตฟั่นเฟือน” ได้แก่ผู้ที่มีความหลงผิด ประสาทหลอน และแปลผิด⁷

เห็นได้ว่าตามความหมายของบุคคลที่มีจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือนข้างต้นนั้นเป็นบุคคลที่มีความบกพร่องเกี่ยวกับทางสมอง หรือบกพร่องทางจิต แม้ว่าประมวลกฎหมายอาญามาตรา 65 ไม่ได้ใช้คำว่า วิกลจริต โดยตรง แต่หากพิจารณาจากความหมายของจิตบกพร่อง โรคจิต หรือจิตฟั่นเฟือนแล้ว ก็ถือว่าอาการดังกล่าวอยู่ในขอบข่ายของ คำว่า “วิกลจริต” ทั้งนี้ ตามที่ ดร. เกียรติขจร วชนะสวัสดิ์ ได้อธิบายองค์ประกอบของ มาตรา 65 ว่าเป็นการกระทำความผิดของ คนวิกลจริต และผลของการกระทำความผิดโดยวิกลจริต

⁴ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 28, 29, 30, 31 และมาตรา 33.

⁵ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65.

⁶ หยุต แสงอุทัย, ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ (บรรณาธิการ). (2544). *กฎหมายอาญาภาค 1* (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 166.

⁷ เกียรติขจร วชนะสวัสดิ์. (2551). *คำอธิบายกฎหมายอาญาภาค 1* (พิมพ์ครั้งที่ 10 แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: พลสยาม พรินติ้ง (ประเทศไทย). หน้า 467.

ดังนั้น คำว่า “วิกลจริต” จึงหมายความรวมถึงบุคคลที่มีจิตบกพร่อง โรคจิต และจิตฟั่นเฟือน ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 ด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ แพทย์ได้ให้คำนิยามคำว่า “วิกลจริต” คือ ผู้ป่วยที่มีภาวะผิดปกติทางจิตที่มีความผิดปกติของความคิด อารมณ์ พฤติกรรมอย่างมากจนไม่อยู่ในโลกของความเป็นจริง เช่น ในบางคนมีอาการของความคิดหลงผิด (ระวางถูกสะกดรอยตาม, ถูกทำร้าย, ถูกนินทา) ประสาทหลอน (ได้ยินหูแว่วเสียงคนพูดถึงตนเอง, ภาพหลอน) พฤติกรรมแปลกผิดประหลาดจากปกติ (วุ่นวายมาก, ทำท่าแปลก ๆ) พูดจาผิดปกติ (พูดฟังไม่รู้เรื่อง, ไม่ปะติดปะต่อ, ใช้ภาษาแปลก ๆ) เฉื่อยชา อยู่เฉย ๆ นิ่ง เก็บตัว ไม่สนใจสังคม ไม่ดูแลตนเอง ดูเหมือนคนขี้เกียจ โดยมีหลายปัจจัยที่ทำให้เกิดภาวะวิกลจริต เช่น ความผิดปกติของเนื้อสมอง การทำงานของสมอง และการสื่อประสาทต่างๆ ในสมอง รวมถึงพันธุกรรม ร่วมกับปัจจัยด้านจิตใจ เช่น ความขัดแย้งในจิตใจ และกลไกทางจิต ซึ่งผู้ป่วยมักมีหลายปัจจัยร่วมกันในการเกิดปัญหาดังกล่าว⁸

อย่างไรก็ตาม คำว่า “วิกลจริต” เป็นคำที่ใช้ในทางกฎหมาย แต่ในทางการแพทย์เห็นว่าผู้วิกลจริตเป็นผู้ป่วย ซึ่งเรียกอาการป่วยจากโรคต่างๆ ที่เกี่ยวกับจิตใจนี้ว่า โรคทางจิตเวช⁹ ซึ่งโรคทางจิตเวช หมายถึง โรคต่างๆ ที่เกี่ยวกับจิตใจ ซึ่งจิตใจหมายถึงส่วนที่เกี่ยวข้องกับความคิด อารมณ์ ความรู้สึก บุคลิกภาพ ความจำ สติปัญญา การรับรู้ การรู้จักตนเองและการตัดสินใจ¹⁰ ผู้ป่วยทางจิตเวช อาจแบ่งเป็นประเภทได้ ดังนี้ ประเภทโรคจิต (Psychosis) ประเภทบุคลิกภาพผิดปกติ (Personality Disorders) หรือประเภทโรคประสาท (Neurosis) ทั้งนี้ ผู้ป่วยที่มีอาการแต่ละประเภทดังที่กล่าวมามีความรุนแรงหลายระดับ ซึ่งส่งผลให้ผู้ป่วยแต่ละประเภทมีความรับรู้ หรือรู้สำนึกแตกต่างกันด้วย อีกทั้ง อาจมีภาวะจิตบกพร่องเพียงแค่บางเวลา¹¹

⁸ หลักสูตรวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสุขภาพจิต คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (ม.ป.ป.)

วิกลจริต (Psychosis) (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.cumentalhealth.com/รอบรู้เรื่องสุขภาพจิตผู้ใหญ่/วิกลจริต-Psychosis.html>. [2563, 30 เมษายน].

⁹ แสง บุญเฉลิมวิภาส. (ม.ป.ป.) *ผู้ป่วยจิตเวช : ความเข้าใจที่ต่างกันระหว่างนักกฎหมายกับจิตแพทย์*.

(ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.tulawcenter.org/sites/default/files/Nitisaat%20Journal%20Vol.17%20Iss.4.pdf>. หน้า 164. [2563, 30 เมษายน].

¹⁰ ศุภกร สุภาพ. (2558). *การแสดงเจตนาในการทำนิติกรรมของบุคคลวิกลจริต*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขากฎหมายเอกชน, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 23.

¹¹ กาวนา แสงอำนาจ. (2561). *ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการลงโทษผู้กระทำความผิดขณะวิกลจริต : ศึกษาความสอดคล้องระหว่างความเห็นทางการแพทย์กับดุลพินิจการลงโทษของศาล*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 25.

2.1.2 ประเภทของความบกพร่องทางทางจิต

ประเภทโรคจิต (Psychosis) เป็นการผิดปกติทางจิต จะมีอาการแสดงออกอย่างชัดเจนโดยเห็นความเปลี่ยนแปลงได้จากบุคลิกภาพ ไม่อยู่ในโลกความจริง หลงผิด ไม่รู้ถึงสภาวะของตนเอง โดยมีทั้งอาการด้านบวก (Positive Symptoms) ได้แก่ อาการหลงผิด ผู้ป่วยจะคิดไปเองซึ่งผิดจากความเป็นจริง เช่น คิดว่าคนอื่นจะมาทำร้าย เป็นต้น อาการประสาทหลอน ผู้ป่วยรับรู้ผิดไปจากความจริง เช่น ได้ยินเสียงคนมาพูดด้วย เป็นต้น ความคิดผิดปกติ ส่งผลให้คิดแบบมีเหตุผลไม่ได้ ส่งผลให้พูดคุยไม่เป็นเรื่องราว คนอื่นฟังไม่เข้าใจ และอาการด้านลบ (Negative Symptoms) คือมีอาการผิดปกติแตกต่างจากคนทั่วไป เช่น เก็บตัว ไม่ดูแลตนเอง ไร้อารมณ์ เป็นต้น

ประเภทบุคลิกภาพผิดปกติ (Personality Disorders) เป็นบุคคลที่มีบุคลิกภาพแตกต่างจากบุคลิกภาพของคนทั่วไปอย่างมาก และมักจะไม่ทนต่อความตึงเครียด หรือคับข้องใจ เช่น หากเกิดความกดดันแม้เพียงในเรื่องเล็กน้อยก็จะมีอาการวิตกกังวลมาก และหากมีความกดดันมากอาจเกิดอาการโรคจิตชั่วคราวได้ กลุ่มอาการที่มีบุคลิกภาพผิดปกติ ได้แก่ ต่อต้านสังคม ผู้เป็นโรคนี้อาจชอบทำตัวเป็นอันธพาล ชอบความรุนแรง ก้าวร้าว ชอบทำผิดกฎหมาย หรือกฎหมาย กลุ่มอาการย้ำคิดย้ำทำ โรคนี้อาจมีอาการวิตกกังวลมาก จนทำให้เกิดอาการย้ำคิดส่งผลต่อพฤติกรรมการย้ำทำ โดยทำซ้ำๆ เพื่อลดความกังวลใจของตนเอง กลุ่มอาการหลงตัวเอง เป็นผู้มีนิสัยเห็นแก่ตัว ชอบเอารัศเอาเปรียบ กลุ่มอาการเรียกร้องความสนใจ มักจะมีพฤติกรรมที่ทำทุกอย่างเพื่อให้ผู้อื่นมาให้ความสนใจ กลุ่มอาการหวาดระแวง มักจะคิดไปเองเช่น ตนกำลังถูกนินทาว่าร้ายหรือถูกปองร้าย เป็นต้น

ประเภทโรคประสาท (Neurosis) มีความผิดปกติทางจิตโดยแสดงอาการทางร่างกายและจิตใจ ส่งผลให้จิตใจแปรปรวน วิตกกังวลอยู่เสมอ ไม่สามารถควบคุมอารมณ์หรือพฤติกรรมได้ จะมีอาการชนิดวิตกกังวล จะมีอาการตึงเครียดของกล้ามเนื้อ เหงื่อออกเยอะ อาการหวาดกลัว จะแสดงออกในรูปแบบของอาการคลื่นไส้ อ่อนเพลีย ใจสั่น ซึ่งอาการจะหายไปเมื่อได้ออกจากสถานการณ์นั้น อาการย้ำคิดย้ำทำ เกิดจากความวิตกกังวลส่งผลให้ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ อาการซึมเศร้า เป็นความแปรปรวนในจิตใจ ส่งผลให้ความคิดช้า อ่อนเพลีย รู้สึกเศร้า ขาดความสนใจ นอนไม่หลับ และชนิดบุคลิกวิปลาส จะแสดงออกทางบุคลิกภาพ ที่เปลี่ยนแปลง สับสน ไม่รู้จักตนเอง เป็นต้น¹²

¹² กาวนา แสงอำนาจ. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 11. หน้า 116-119.

2.1.3 ระดับความผิดปกติทางทางจิต

นักจิตวิทยาได้แบ่งประเภทบุคคลตามระดับความผิดปกติของจิตไว้ ซึ่งพอจะสรุปเป็นประเภทต่าง ๆ คือ

1). พวกโรคจิต

พวกโรคจิตเป็นกลุ่มที่มีความผิดปกติทางจิตใจที่รุนแรงถึงขั้นวิกลจริต หรือบ้า เพราะได้รับความกระทบกระเทือนทางด้านจิตใจ หรือสมองอย่างรุนแรง ซึ่งกลุ่มนี้จะเป็นบุคคลไร้ความสามารถ นึกคิดอยู่ในโลกของตนเอง ไม่รู้เรื่องราวใด ๆ ได้เลย

2). พวกจิตบกพร่อง

พวกจิตบกพร่องนี้ ยังแบ่งออกได้หลายประเภท ได้แก่ พวกจิตทรมาน จิตฝันผวน ผิดปกติทางเพศ ปัญญาอ่อน และพวกมีอาการวิปริตอื่น ๆ เช่น พวกจิตทรมาน ดูจากภายนอกเหมือนคนปกติ แต่มีจิตใจที่ผิดไปจากธรรมดาซึ่งมีลักษณะไปในทางจิตใจเลวร้าย มีความรู้สึกเป็นศัตรูกับสังคม เห็นแก่ตัว ไม่มีศีลธรรม ไม่มีความเห็นอกเห็นใจหรือความเมตตาปราณี เช่นพวกที่กระทำความผิดเกี่ยวกับเพศ หรือกระทำความผิดด้วยวิธีโหดร้ายทารุณ อีกกลุ่มคือ พวกผิดปกติทางเพศ จะมีความต้องการทางเพศสูงกว่าคนปกติธรรมดา และวิปริต แบ่งเป็น 2 พวก คือ พวกซาติสม์ การทำร้ายผู้อื่นจะทำให้มีความสุขทางเพศ และพวกมาโซซิสม์ จะมีความสุขทางเพศเมื่อเป็นผู้ถูกทำร้าย และจะมีอารมณ์รุนแรง

3). พวกปัญญาอ่อน

พวกนี้จะมีเชาวน์ปัญญาต่ำกว่าเกณฑ์ปกติมาก พวกนี้จะมีความนึกคิด ความรู้สึก คล้ายเด็ก เพราะสมองและสติปัญญาไม่พัฒนาตามอายุ สังเกตเห็นได้จากทางร่างกายโดยมักไม่สมประกอบมีความพวกพร่อง

4). พวกคาบเส้นระหว่างจิตปกติ กับจิตไม่ปกติ

พวกนี้อยู่คาบเส้น คือ สภาพจิตเกือบจะผิดปกติ กลุ่มนี้มักเก็บอาการไม่ปกติไว้ได้ อย่างแนบเนียน จึงก่ออาชญากรรมได้ง่ายเมื่อถูกกระตุ้นจากสิ่งเร้า หรือสถานการณ์เหมาะสม

5). พวกอารมณ์แปรปรวน

พวกนี้มีความผิดปกติในเรื่องบุคลิกภาพ มักไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพอารมณ์จิตใจและประสาท อารมณ์รุนแรง สับสน วิดกกังวล เครียดมากจนถึงขั้นประสาทหลอน มักมีโรคประจำตัวมาตั้งแต่เด็ก เช่น โรคลมชัก หรือลมบ้าหมู

ซึ่งนักจิตวิทยามีความเห็นว่าอาการ โรคชักที่เกิดขึ้นมาจากการแสดงออกของพลังขับเคลื่อนที่อยู่ภายในจิตใจ¹³

2.1.4 สาเหตุของอาการวิตกกังวล

ปัจจัยอันเป็นสาเหตุของอาการวิตกกังวล หรือโรคทางจิตเวช มีหลายสาเหตุ ดังนี้

(1) พันธุกรรม มักพบว่าญาติของผู้ที่ป่วยมีโอกาสเป็น โรคจิตเวชสูงกว่าประชาชนทั่วไป ยังมีความใกล้ชิดทางสายเลือดมากยังมีโอกาสสูง¹⁴

ตารางที่ 2.1 ความเสี่ยงของการเกิดโรคจิตเภทในเครือญาติ

ความสัมพันธ์	ความเสี่ยง (ร้อยละ)
คนทั่วไป	1
พี่น้องของผู้ป่วย	8
ลูกที่พ่อหรือแม่ป่วย	12
คู่แฝดของผู้ป่วย (ไข้คนละใบ)	12
ลูกที่พ่อและแม่ป่วย	40
คู่แฝดของผู้ป่วย (ไข้ใบเดียวกัน)	47

(2) ความเครียด และความวิตกกังวลมักจะเร่งให้เกิดอาการของโรคจิตเวช คนที่ไม่ยึดหยุ่นหรือเรียกร้องจากตนเองสูง (self-demanding) มักจะทำให้ตนเองต้องมีความกดดันที่ไม่จำเป็น นอกจากนี้ ความกดดันที่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในชีวิต เช่น การสูญเสียญาติ การว่างงาน ความแตกร้างในชีวิตสมรส การเจ็บป่วยเรื้อรังและการเป็นหนี้ก็อาจเป็นตัวเร่งได้เช่นกัน¹⁵

(3) ความผิดปกติของพฤติกรรมการเรียนรู้ เกิดจากอาการกลัว หรือย้ำคิดย้ำทำ ซึ่งเป็นสาเหตุของโรคจิตเวช โดยตามทฤษฎีของแรคแมน (Rachman's pathways to fear development)

¹³ ประเทือง ธนียผล. (2549). *อาชญาวิทยาและทัณฑ์วิทยา LA 333 (LW440)*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง. หน้า 81 – 83.

¹⁴ คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล. (ม.ป.ป.). *โรคจิตเภทโดยละเอียด*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://www.rama.mahidol.ac.th/ramamental/generalknowledge/general/09042014-0855>. [2563, 30 เมษายน].

¹⁵ สมาคมสายใยครอบครัว. (ม.ป.ป.). *ความรู้เรื่องโรคจิตเวชและการรักษา*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaifamilylink.net/web/node/29>. [2563, 30 เมษายน].

โรคกลัวเกิดได้จาก 3 ทาง คือ 1) การเป็นเงื่อนไขโดยตรง หมายความว่า ความกลัวเกิดจากผู้ป่วยเคยถูกทำร้าย หรือถูกทำให้อับอาย เช่น การประสบพบเจออุบัติเหตุ หรือการกลัวเลือด เป็นต้น 2) การกลัวที่เกิดจากจินตนาการของผู้ป่วยเอง ซึ่งอาจเคยมีประสบการณ์ที่รุนแรง หรือเห็นผู้อื่นเกิดอาการกลัวขึ้นเมื่อพบเจอบางเหตุการณ์ และ 3) ความกลัวเกิดจากการรับรู้ข่าวสาร¹⁶ เช่น การกลัวติดโรคโควิด-19 เนื่องจากได้ยินข่าวผู้ป่วย อาการ และสถานการณ์โรคอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดอาการวิตกกังวล และกลัวว่าตนเองอาจจะป่วยเนื่องจากมีอาการใกล้เคียงกับข่าวสารที่ได้รับรู้มา

(4) ความผิดปกติในการหลั่งสารเคมีในสมอง เป็นสาเหตุหนึ่งที่เกิดอาการทางจิตเวช เนื่องจากสมองประกอบด้วยสื่อประสาทกว่า 100 ชนิด ซึ่งทำหน้าที่สื่อสารข้อมูลระหว่างเซลล์ประสาทในส่วนต่าง ๆ รวมถึงควบคุมการเคลื่อนไหวของร่างกายด้วย ดังนั้น หากมีการสื่อประสาทมากหรือน้อยเกินไป ย่อมส่งผลกระทบต่อสมองอันเป็นอวัยวะที่สำคัญของร่างกาย เมื่อมีการสื่อสารข้อมูลผิดพลาด ย่อมส่งผลให้เกิดปัญหาด้านจิตใจ อารมณ์ และร่างกายได้¹⁷

2.1.5 ลักษณะอาการวิกลจริต

ความผิดปกติที่พบใน โรคจิตเวชเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ และกระทบต่อพฤติกรรม การแสดงออก บุคลิกภาพ และการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ดังนั้น อาการทางจิตเวชจึงมีความหมายครอบคลุมถึงความผิดปกติทางด้านบุคลิกภาพ ซึ่งสามารถพบได้จากการบอกเล่าของผู้ป่วย การตรวจอาการของแพทย์ และการสังเกตจากผู้วินิจฉัย¹⁸

อาการของโรคทางจิตเวช (Psychiatric Symptomatology) แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ ดังนี้

(1) ความผิดปกติของสติสัมปชัญญะ (Disorders of consciousness)

สติสัมปชัญญะ (Consciousness) หมายถึง การรับรู้ทั่วไปของตนเอง และสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้ปกติ รู้สึกตัวอยู่เสมอ ทั้งในขณะที่คิด ขณะพูด และในขณะที่กระทำสิ่งต่าง ๆ และรู้ถึงว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ สามารถวางแผนและเปลี่ยนความนึกคิดได้อย่างเหมาะสม แต่ผู้ป่วยที่มีความผิดปกติทางด้านสติสัมปชัญญะนั้นจะมีลักษณะอาการมีนงง สับสน ไม่มีสมาธิ ไม่สนใจ

¹⁶ สิทธิพันธ์ กี่สุขพันธ์. (2559). *มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยผู้วิกลจริต*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 46.

¹⁷ สมาคมสายใยครอบครัว. (ม.ป.ป.) *ความรู้เรื่องโรคจิตเวชและการรักษา*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.thaifamilylink.net/web/node/29>. [2563, 30 เมษายน].

¹⁸ มาโนช หล่อตระกูล. (2548). *อาการของความผิดปกติทางจิตเวช บุคคลผู้ป่วยทางจิตศาสตร์รามธิบดี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : บีคอนเอ็นเทอไพรซ์. หน้า 55.

สภาพแวดล้อมรอบตัว หรือในบางกรณีมีอาการอื่นร่วมด้วยเช่นอาการประสาทหลอน ไม่รู้สึกตัว เป็นต้น¹⁹

(2) ความผิดปกติของความจำ (Disorders of memory)

ความผิดปกติของความจำหรือการสูญเสียความทรงจำ (Amnesia) แบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ Organic amnesia เป็นอาการผิดปกติทางจิตที่เกิดจากการทำงานของสมองบกพร่องส่งผลต่อการบันทึกความทรงจำ และการเก็บความทรงจำเสียไป อาจเกิดจากการประสบอุบัติเหตุ เช่น รถชนจนหมดสติ เมื่ออาการดีขึ้นแล้วไม่สามารถจดจำเหตุการณ์ก่อนอุบัติเหตุได้ หรือจำไม่ได้ว่าจะไปไหน หรือไม่สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ได้ โรคกลุ่มนี้ได้แก่โรคสมองเสื่อม และจะมีอาการร่วมด้วย คืออาการเพ้อคลั่ง

ความผิดปกติของความทรงจำอีกกรณีเรียกว่า Psychogenic amnesia คือ ผู้ป่วยจะลืมเหตุการณ์ หรือความทรงจำเฉพาะบางเรื่อง ซึ่งเกิดจากที่ผู้ป่วยประสบปัญหาที่กระทบกับสภาพจิตใจรุนแรง²⁰

(1) ความผิดปกติของการรับรู้ (Disorders of perception)

การรับรู้ของผู้ป่วยผิดเพี้ยนไปจากสภาพปกติ โดยผู้ป่วยอาจเห็นภาพหรือได้ยินเสียงผิดไปจากความเป็นจริง ซึ่งเกิดจากการแปลภาพ หรือเสียงผิดปกติ นอกจากนี้ อาจเกิดจากอาการประสาทหลอน เช่น หนูแว่ว เห็นภาพหลอน เป็นต้น

(2) ความผิดปกติของอารมณ์ (Mood or affective disorders)

ผู้ป่วยจะมีความผิดปกติทางด้านอารมณ์ เช่น รู้สึกสนุกสนานมากเกินไปจนเกินความจริง หงุดหงิดหรือฉุนเฉียวง่ายเกินกว่าเหตุ อาการท้อแท้สิ้นหวัง ซึมเศร้า วิตกกังวล หรือแสดงอารมณ์ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ เช่น มีความสุข แต่ร้องไห้ออกมา

(3) ความผิดปกติของเนื้อหาความคิด (Disorders of content of thought)

ผู้ป่วยจะมีอาการผิดปกติในด้านความคิด โดยจะมีความหลงผิด หวาดระแวง หลงผิดว่าเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวล้วนเกี่ยวข้องกับตนเอง²¹ หรือมีความเชื่อที่ฝังแน่นไม่สามารถ

¹⁹ สิทธิพันธ์ กี่สุขพันธ์. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 16. หน้า 47.

²⁰ วรัญญา เสาวนิต. (2560). *ผู้ป่วยโรคใคร่เด็กกับขอบเขตความรับผิดชอบทางอาญา : ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายอาญา, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 16.

²¹ คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล. (ม.ป.ป.). *โรคจิตเภทโดยละเอียด*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://www.rama.mahidol.ac.th/ramamental/generalknowledge/general/09042014-0855>. [2563, 30 เมษายน].

เปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ เชื่อในเรื่องที่ไม่เป็นความจริง หรือเป็นไปได้ และอีกกรณี คือ มีความเชื่อว่าเป็นไปได้ แต่สิ่งดังกล่าวนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นจริง เช่น คิดว่าคู่มือของตนนอกใจ เป็นต้น

(4) ความผิดปกติของรูปแบบการคิด (Disorders of form of thought)

ผู้ป่วยจะมีปัญหาในทางความคิด (Loosening of association) ผู้ป่วยที่มีอาการผิดปกติในรูปแบบความคิด จะมีปัญหาในด้านการใช้ความคิด ซึ่งผู้ป่วยจะไม่สามารถเชื่อมโยงทางความคิด เหตุผล ลำดับขั้นตอนของเหตุการณ์ไม่ได้ พูดไม่รู้เรื่อง ฟังไม่รู้เรื่อง ผู้ป่วยไม่สามารถรวบรวมความคิดให้เป็นไปในแนวเดียวกันได้ตลอด ซึ่งแสดงออกมาให้เห็นโดยผ่านทางกรพูดสนทนา ลักษณะอาการคือ พูดจาไม่ต่อเนื่องกัน หากเป็นมาก ๆ การวางคำในตัวเองจะสับสนไปหมด บางคนอาจใช้คำแปลก ๆ ที่ไม่มีใครเข้าใจนอกจากตนเอง หรืออาจพูดซ้ำ ๆ ติดกันโดยไม่มี ความหมาย หรืออาจพูดเร็วเพราะในความคิดมีหลายอย่างเกิดขึ้นพร้อมกันอย่างรวดเร็ว²²

(5) ความผิดปกติของพฤติกรรมเคลื่อนไหว (Disorders of Motor Activity)

ผู้ป่วยจะมีความผิดปกติทางพฤติกรรมเคลื่อนไหว โดยมักมีอาการกล้ามเนื้อ กระตุก เกิดขึ้นเองได้เรื่อย ๆ อย่างสม่ำเสมอ เช่น นั่งโยกตัวตลอดเวลา หรือทำตรงข้ามกับคำสั่ง เช่น ให้กำมือแต่กลับแบมือ เป็นต้น²³ หรือมีอาการด้านลบ (Negative symptoms) เช่น อาจนั่งอยู่เฉยๆ ทั้งวัน พูดน้อย หรือไม่ค่อยพูด หรือไม่สนใจคบหาสมาคมกับใคร²⁴ นอกจากนี้ความผิดปกติทาง พฤติกรรมเคลื่อนไหวอาจเป็นอาการในแบบขาดความชำนาญในการเคลื่อนไหว โดยจะไม่สามารถเคลื่อนไหวร่างกายได้อย่างเดิม ซึ่งเกิดจากสมองทำงานผิดปกติ เช่น ไม่สามารถปรบมือได้ ไม่สามารถผูกเชือกรองเท้าได้²⁵

อาการของโรคทางจิตเวช แบ่งออกได้ตามลักษณะอาการที่แสดงออกเป็น 2 ประเภท ใหญ่ คือ

(1) ลักษณะอาการของโรคที่สามารถสังเกตเห็นได้โดยง่าย

เป็นอาการผิดปกติที่สามารถเห็นได้ทันทีที่ได้พบหรือพูดคุย ท่าทาง อารมณ์ หรือ พฤติกรรมต่าง ๆ ที่ผิดแตกต่างไปจากบุคคลปกติทั่วไป เช่น ร่างกายชুবวม ซึ่งมักมีอาการป่วยโรค

²² สิทธิพันธ์ กี่สุขพันธ์. อังแล้วเชิงอรรถที่ 16. หน้า 49.

²³ สิทธิพันธ์ กี่สุขพันธ์. อังแล้วเชิงอรรถที่ 16. หน้า 50.

²⁴ คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล. (ม.ป.ป.). *โรคจิตเภทโดยละเอียด*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://www.rama.mahidol.ac.th/ramamental/generalknowledge/general/09042014-0855>. [2563, 30 เมษายน].

²⁵ สิทธิพันธ์ กี่สุขพันธ์. อังแล้วเชิงอรรถที่ 16. หน้า 50.

อารมณ์แปรปรวนและซึมเศร้า (major depression) มักแสดงออกทางสีหน้าซึ่งเป็นมิตรกับผู้อื่นอย่างไม่มีเหตุผล (hostile) เป็นผู้มีอาการหวาดระแวง หรือกระทำตรงข้ามในสิ่งที่สั่งแต่ไม่แสดงอาการก้าวร้าว เช่น ให้อ้าปากแต่กลับหุบปากแน่น มักเกิดในผู้ป่วยทางจิตเภท หรือผู้มีระดับเซโรโทนินต่ำกว่าเกณฑ์ปกติหรือที่เรียกว่าปัญญาอ่อน (mental depression) จะแสดงให้เห็นจากท่าทางหรือคำพูด เป็นต้น

(2) ลักษณะอาการที่ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ หรือสังเกตเห็นได้ยาก

เป็นอาการป่วยทางจิตเวชที่แสดงอาการเป็นครั้งคราว หรือไม่แสดงอาการ ซึ่งอาจไม่สามารถสังเกตเห็นได้ ซึ่งต้องอาศัยขั้นตอนการวินิจฉัยทางการแพทย์ จึงจะทราบว่าบุคคลนั้นเป็นผู้ป่วยทางจิต เช่น ผู้มีความผิดปกติทางด้านการคิด โดยจะมีความคิดที่ขาดหาย ไม่ประติดประต่อกัน หรือผู้ที่มีอาการผิลง คือเชื่อในสิ่งที่คิดไปจากความเป็นจริง หลงผิดคิดว่าจะถูกกลั่นแกล้ง ปองร้าย โดยในบางคนมีอาการย้ำคิดย้ำทำ หรืออาจมีอาการที่แปลสิ่งที่เห็นหรือได้ยินผิดแปลกแตกต่างออกไป เช่น ได้กลิ่นน้ำหอมเป็นกลิ่นอูจจาระ ในบางคนมีความผิดปกติในด้านความทรงจำก็จะมีอาการความจำเสื่อม สมองเสื่อม จะส่งผลให้สูญเสียความสามารถและสติปัญญา เป็นต้น ทั้งนี้ อาการป่วยของบุคคลเหล่านี้จะไม่แสดงออกตลอดเวลา ซึ่งหากไม่แสดงอาการป่วย บุคคลนั้นก็เหมือนคนปกติทั่วไปทุกประการ แต่เมื่อโดนกระตุ้นจากสิ่งเร้าต่าง ๆ จากภายนอก จึงจะแสดงอาการออกมาให้เห็นว่าเป็นผู้มีความผิดปกติ²⁶

2.1.6 การวินิจฉัยอาการของผู้วิกลจริต

ในปัจจุบันการวินิจฉัยผู้ป่วยทางจิตจะเป็นการตรวจสภาพจิตใจโดยอ้อม เนื่องจากยังไม่มีวิธีการหรือเครื่องมือที่จะตรวจสอบสภาพจิตใจได้โดยตรง ดังนั้นการตรวจจึงเป็นเพียงการพิจารณาเองจากคำบอกเล่า และโดยวิธีการสังเกตทางด้านอารมณ์ และพฤติกรรมของผู้ป่วย ซึ่งขั้นตอนในการวินิจฉัยว่าบุคคลนั้น ๆ เป็นผู้ที่มีอาการป่วยทางจิตหรือไม่ มีดังนี้

(1) การตรวจอาการของผู้ป่วยทางจิต จะเริ่มด้วยการซักประวัติ การตรวจสภาพจิตใจ (mental status examination) การตรวจร่างกาย (physical examination) และการตรวจห้องปฏิบัติการ ซึ่งกระทำโดยการใช้อุปกรณ์ในการทดสอบทางจิตวิทยา ร่วมกับการสังเกตอาการ และสัมภาษณ์เชิงจิตวิทยา และการซักประวัติทางจิตเวชพร้อมด้วย เพื่อนำมาวิเคราะห์และสรุปหาความเป็นมาของปัญหาทางด้านจิตใจ และการวินิจฉัยสาเหตุของอาการป่วย โดยพิจารณาถึงความผิดปกติที่สืบเนื่องมาจากการทำงานของสมอง บุคลิกภาพ และเซโรโทนิน โดยในการทดสอบนี้ผู้ทดสอบจะต้องสร้างความสัมพันธ์ภาพกับผู้ป่วยเพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความไว้วางใจและให้ข้อมูลตามความเป็นจริง

²⁶ บุรุษกร ศิริรัตนบวร. (2559). *การคุ้มครองสิทธิของผู้ป่วยทางจิตในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา*.

วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายมหาชน, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. หน้า 21-23.

ในกรณีผู้ป่วยที่เป็นผู้ที่ถูกดำเนินคดีอาญา การทดสอบจะทำในรูปแบบ Battery of Test ซึ่งใช้การทดสอบหลายอย่างประกอบกัน เพื่อวัดความสามารถของผู้ป่วยในหลายๆ ด้าน และเมื่อได้ผลการทดสอบแล้วจะนำเข้ามาประมวลเพื่อให้ผลที่ชัดเจน ทั้งนี้ ในแบบทดสอบที่มักจะใช้ เช่น แบบทดสอบด้านเชาว์ปัญญา (Intelligence test) แบบทดสอบบุคลิกภาพ (Personality test) แบบทดสอบประสาทจิตวิทยา (Neuropsychological test) และแบบทดสอบพัฒนาการ (Developmental test) เป็นต้น

(2) การวิเคราะห์และแปลผลการทดสอบผู้ป่วย โดยนำข้อมูลที่ได้จากการทดสอบผู้ป่วยทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์แปลผล เพื่อใช้วินิจฉัยโรคของผู้ป่วย โดยกรณีที่ถูกดำเนินคดีจะต้องพิจารณาในเรื่องดังต่อไปนี้ร่วมด้วย เช่น ความผิดปกติทางความคิด ทางอารมณ์ ระดับความรุนแรง เพื่อนำข้อมูลมาใช้วินิจฉัยทางกฎหมายเกี่ยวกับพยานหลักฐานทางจิต หรือพบว่ามีความผิดปกติทางสมองหรือไม่ และมีระดับความรุนแรงเพียงใด ระดับความสามารถในด้านเชาว์ปัญญาสมองสำหรับกรณีผู้ป่วยที่ปัญญาอ่อน หรือผู้มีจิตบกพร่องนั้นมีภาวะจะเป็นอันตรายหรือไม่ โดยพิจารณาจากการแสดงออกทางด้านอารมณ์ ความคิด และความหวาดระแวง ว่ามีมากน้อยอยู่ในระดับใด หรือในกรณีผู้ป่วยที่ศาลมีคำสั่งให้ส่งตัวมารับการรักษา ตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 48 เมื่อได้รับตัวมาจะต้องมีการทดสอบทางจิตวิทยาทันที และทดสอบซ้ำเพื่อใช้เปรียบเทียบในระยะเวลาหนึ่งปี หรือตามแต่สภาพของผู้ป่วยซึ่งแพทย์เป็นผู้ส่งตัวมาตรวจ

(3) การวางแผนการรักษา และการเขียนรายงานผลการตรวจวินิจฉัยอาการของผู้ป่วยทางจิต โดยสรุปจากข้อมูลและผลการวิเคราะห์จากแบบทดสอบ การสังเกตพฤติกรรม การสัมภาษณ์ทางจิตวิทยา และการซักประวัติทางจิตเวช เพื่อวางแผนการรักษาที่เหมาะสม²⁷

2.2 ทฤษฎีรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

ศาสตราจารย์ เฮอร์เบิร์ต แพกเกอร์ (Herbert Pecker) ได้แยกแบบของทฤษฎีว่าด้วยการให้ความยุติธรรมทางอาญาเป็น 2 รูปแบบ คือ ทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรม (Crime Control Model) และทฤษฎีความชอบด้วยกระบวนการทางกฎหมาย (Due Process Model)²⁸ โดยกระบวนการ

²⁷ บุรัสกร ศิริรัตนบวร, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 26, หน้า 22-23.

²⁸ Herbert L. Packer. (1964). *Two Models of the Criminal Process*. University of Pennsylvania Law Review Vol. 113, No. 1, P. 6. (Online). Available: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=6428&context=penn_law_review. [2020, May 8].

ยุติธรรมทางอาญาทั้ง 2 รูปแบบนี้ แสดงให้เห็นถึงแนวคิดและกฎเกณฑ์ที่แตกต่างกันของกฎหมายอาญา

2.2.1 ทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรม (Crime Control Model)

ทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรม หรือ Crime Control Model เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรม โดยมุ่งควบคุม ปรามปรามอาชญากรรมเป็นหลักโดยทฤษฎีนี้เชื่อว่าหากเจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถจะควบคุมและปรามปรามอาชญากรรมได้ หรือไม่สามารถจับกุมอาชญากรรมมาลงโทษตามกฎหมายได้นั้น ย่อมส่งผลกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม และเสรีภาพของประชาชนผู้สุจริตถูกคุกคามจากภัยอาชญากรรม²⁹ ซึ่งการจะควบคุมอาชญากรรมให้ได้มีประสิทธิภาพนั้นกฎหมายที่ใช้บังคับในกระบวนการจึงจำเป็นต้องมีประสิทธิภาพและสามารถบังคับใช้ได้จริง³⁰ เพราะหากว่าถ้าการบังคับใช้กฎหมายล้มเหลวก็จะส่งผลให้เกิดสภาวะที่ประชาชนไม่เชื่อฟังและไม่ใส่ใจต่อกฎหมายรวมถึงไม่สนใจคำสั่งของสังคมส่งผลให้อัตราการก่ออาชญากรรมเพิ่มสูงขึ้นไปด้วย และเมื่อในสังคมมีอาชญากรรมมากขึ้น ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคม ประชาชนตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม และเกิดความไม่ปลอดภัยขึ้นกับชีวิต ทรัพย์สิน³¹

ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องมีสถิติการจับกุมผู้กระทำความผิดสูง และผู้ที่ถูกจับกุมนั้นจะต้องเป็นผู้กระทำผิดจริง โดยเริ่มตั้งแต่การสืบสวน การจับกุม การสอบสวน การเตรียมคดีเพื่อฟ้องคดีขังศาล การพิจารณาคดี การพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิด และการปล่อยจำเลย โดยเรียกขั้นตอนนี้ว่ากระบวนการกลั่นกรอง (Screening Process)³² โดยความมุ่งหมายของทฤษฎีนี้คือ ขั้นตอนในกระบวนการยุติธรรมต้องรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ ซึ่งรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมนี้จึงเน้นหนักที่การควบคุมและปรามปรามอาชญากรรมอย่างเต็มที่ เพื่อนำตัวผู้กระทำ

²⁹ ปิยวรรณ ตีนาน. (2545). *การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาในคดีอาญามีให้ต้องรับสารภาพโดยไม่สมัครใจ*.

วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 189.

³⁰ คูสิต วาฬประโคน. (2545). *บทบาทการปฏิบัติงานของพนักงานสอบสวนในการคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหาในคดีอาญา ศึกษากรณีตำรวจภูธรจังหวัดสุพรรณบุรี*. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคม

สงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 12-13.

³¹ สิทธิพันธ์ กี่สุขพันธ์. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 16. หน้า 18.

³² อาร์ตัน วงศ์ศักดิ์มณี. *รายงานการวิจัยส่วนบุคคลเรื่องปัญหาการรับฟังพยานหลักฐานที่ได้มาโดยมิชอบ. สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการ*. หน้า 7. อ้างถึงใน ชลลดา จินตเสถียร. (2553). *ข้อยกเว้นการห้ามรับฟังพยานหลักฐานที่ได้มาโดยมิชอบตามมาตรา 226/1 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายอาญา, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 9.

ความผิดมาลงโทษ ส่วนเรื่องการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลนั้น คือเรื่องรองลงไป ดังนั้น เมื่อเจ้าหน้าที่รัฐจับกุมผู้ต้องหาได้ และนำตัวผู้ต้องหาเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ผู้ต้องหาหรือจำเลยดังกล่าวจะถูกสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้กระทำความผิด³³ โดยมีหลักสันนิษฐานว่า ถ้าพยานหลักฐานชัดเจนหรือสามัญสำนึกของวิญญูชนชี้ว่ากระทำความผิด ผู้ถูกกล่าวหาจะถูกปฏิบัติอย่างเป็นทางการผู้กระทำความผิดเพื่อเป็นการป้องกันสังคม จนกว่าผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดจะได้พิสูจน์ด้วยพยานหลักฐานมานำเสนอเพื่อหักล้างข้อสันนิษฐานดังกล่าว³⁴

เนื่องจากทฤษฎีนี้มุ่งเน้นที่การควบคุมอาชญากรรม จึงมีหลักสำคัญอยู่ที่ความรวดเร็วและมีประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมาย ดังนั้น ประเทศที่ให้ความสำคัญกับทฤษฎีดังกล่าวจึงมักมีกฎหมายในลักษณะที่ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ของรัฐมาก เพื่อให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการสืบสวน สอบสวน เพื่อให้ได้ตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ รวมถึงการป้องกันการเกิดอาชญากรรมได้อย่างรวดเร็ว เช่น กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่กำหนดให้เจ้าหน้าที่รัฐมีอำนาจจับกุมได้อย่างกว้างขวาง³⁵ หรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา 226/1 ที่บัญญัติให้ศาลสามารถรับฟังพยานหลักฐานที่เกิดขึ้นโดยชอบแต่กระบวนการได้มาซึ่งพยานหลักฐานนั้นเป็นกระบวนการที่ไม่ชอบได้ หากพยานหลักฐานนั้นเป็นประโยชน์ต่อการอำนวยความยุติธรรมในคดี หรือเป็นพยานหลักฐานสำคัญในคดี เป็นต้น

2.2.2 ทฤษฎีความชอบด้วยกระบวนการทางกฎหมาย (Due Process Model)

ทฤษฎีความชอบด้วยกระบวนการทางกฎหมาย หรือ Due Process Model เป็นกระบวนการทางกฎหมายที่ให้ความสำคัญในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ไม่ให้ถูกล่วงละเมิดโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดำเนินการโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งกระบวนการยุติธรรมทางอาญาเช่นนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ทฤษฎีกระบวนการนิติธรรม” ซึ่งรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมทางอาญานี้ จะแตกต่างจากทฤษฎีการควบคุมอาชญากรรมโดยสิ้นเชิง เพราะในการควบคุมอาชญากรรมนั้น รัฐยอมต้องการให้อาชญากรรมลดลง และการปราบปรามได้ผล ดังนั้น รัฐจึงอาจใช้อำนาจเกินสมควรได้ แต่สำหรับทฤษฎีความชอบด้วยกระบวนการทางกฎหมายนั้นต่อต้านการ

³³ สิทธิพันธ์ กี่สุขพันธ์. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 16. หน้า 19.

³⁴ James A. Fagin. (2007). *Criminal Justice*. Second Edition. Pennsylvania: Pearson. P. 35.

³⁵ อิศราวุธ อ่อนน้อม. (2540). *หลักการรับฟังพยานหลักฐานที่ได้มาโดยมิชอบ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 26.

ใช้อำนาจรัฐโดยไม่ชอบ³⁶ ด้วยเหตุนี้ในประเทศที่ให้ความสำคัญกับทฤษฎีความชอบด้วยกระบวนการทางกฎหมาย ซึ่งคำนึงถึงการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือกระบวนการพิจารณาความอาญาของประเทศนั้น จะกำหนดหลักเกณฑ์เพื่อจำกัดการใช้อำนาจที่อาจไปกระทบสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางกฎหมายที่กำหนดขึ้นเพื่อให้ประชาชนได้รับความคุ้มครอง ซึ่งรวมถึงสิทธิของผู้ต้องหา และจำเลย ทั้งนี้ หากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนดกระบวนการต่างๆ ที่เจ้าหน้าที่รัฐปฏิบัติโดยมิชอบนี้เป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ส่งผลให้ศาลต้องมีคำสั่งให้การดำเนินการนั้นเป็นโมฆะ ดังนั้น กระบวนการดำเนินการคดีกับผู้ต้องหา หรือจำเลย จึงให้ความสำคัญคุ้มครองในทุกขั้นตอนของดำเนินการ โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นจับกุม ซึ่งเจ้าหน้าที่ตำรวจจะจับกุมไม่ได้หากไม่มีเหตุอันควรเชื่อว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง (Probable cause) รวมถึงในขั้นตอนการจับกุม ผู้ถูกจับต้องได้รับการแจ้งสิทธิที่ผู้ต้องหาควรรับทราบก่อนดำเนินการเข้าจับกุมอีกด้วย ส่วนในชั้นพิจารณาคดี จำเลยก็ได้รับความคุ้มครองเช่นเดียวกัน ซึ่งสิทธินี้เป็นเรื่องสำคัญสำหรับกระบวนการชอบด้วยกฎหมาย หรือ Due Process Model คือ ข้อสันนิษฐานความบริสุทธิ์ (Presumption of Innocence) โดยจะถือว่าจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาตามที่โจทก์พิสูจน์โดยปราศจากข้อสงสัยว่าจำเลยได้กระทำความผิดจริง โดยจำเลยก็มีสิทธิในการนำพยานหลักฐานทั้งปวงมานำเสนอเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองได้อย่างเต็มที่เช่นเดียวกัน³⁷

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าแม้ทั้งสองแนวคิดจะมีแนวทางที่แตกต่างกัน แต่เป้าหมายสูงสุดเป็นเรื่องเดียวกัน คือ ต้องการรักษาความสงบเรียบร้อยและสร้างความสงบสุขและปลอดภัยให้แก่ชุมชน และประชาชน

อย่างไรก็ตาม ไม่มีประเทศใดที่จะยึดถือแนวคิดอย่างใดอย่างหนึ่งมาใช้เพียงอย่างเดียว โดยนำรูปแบบของกระบวนการยุติธรรมทางอาญาทั้งแบบการควบคุมอาชญากรรม และกระบวนการชอบด้วยกฎหมายมาใช้อย่างผสมผสานกัน เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมและสมดุลให้การดำเนินคดีอาญามีประสิทธิภาพสามารถป้องปรามอาชญากรรมได้ และขณะเดียวกันก็คุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนไปพร้อมๆ กัน³⁸

³⁶ ชลลดา จินตเสถียร. (2553). *ข้อยกเว้นการห้ามรับฟังพยานหลักฐานที่ได้มาโดยมิชอบตามมาตรา 226/1*

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายอาญา, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 10.

³⁷ James A. Fagin. *Supra*. P. 34.

³⁸ อิศราวุธ อ่อนน้อม. *อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 35*. หน้า 26.

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาตามหลักทฤษฎีความชอบด้วยกระบวนการทางกฎหมายที่ใช้ในประเทศที่เป็นประชาธิปไตยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะประเทศที่ใช้ระบบการดำเนินคดีอาญารูปแบบกล่าวหา เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับรองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยโดยบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา (U.S. Constitution) และคำประกาศสิทธิมนุษยชน (Bill of Rights) ทั้งสองบทบัญญัติดังกล่าวข้างต้นได้รับรองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยไว้หลายประการ อีกทั้ง ความคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยจากการใช้อำนาจของรัฐ ยังปรากฏเป็นบรรทัดฐานจากคำพิพากษาของศาลอีกทางหนึ่งด้วย³⁹

กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทยได้ให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยไว้เช่นกันอันเป็นไปตามหลักทฤษฎีความชอบด้วยกระบวนการทางกฎหมาย เช่น ในชั้นจับกุม มาตรา 83 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญากำหนดหลักเกณฑ์วิธีการจับกุม โดยให้เจ้าพนักงานแจ้งข้อกล่าวหา เพื่อให้ผู้ถูกกล่าวหาได้รับทราบเหตุผลในการจับ รวมถึงสิทธิตามกฎหมายให้ผู้ถูกกล่าวหาได้รับทราบ เพื่อให้ผู้ถูกจับทราบวิธีการดำเนินการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง นอกจากนี้ ในการนำตัวผู้ถูกจับไปยังที่ทำการของพนักงานสอบสวนยังได้ให้เสรีภาพในการเข้าพบพนักงานสอบสวน เว้นแต่ผู้ถูกจับได้ทำการขัดขวางหรือหลบหนี เจ้าพนักงานจึงมีสิทธิจับกุมตัวไปยังที่ทำการเพื่อสอบสวนได้⁴⁰ หรือหลักเกณฑ์การขังน้ำหนักรยานหลักฐานของศาลในคดีอาญา ตามมาตรา 227 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งกำหนดว่าศาลจะลงโทษจำเลยตามกฎหมายได้เมื่อมีพยานหลักฐานแสดงว่ามีการกระทำและจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้นจริง ดังนั้น หากพยานหลักฐานไม่มั่นคงเพียงพอชี้แจงว่าจำเลยเป็นผู้กระทำความผิด ศาลต้องปล่อยจำเลยไป จากตัวอย่างบทบัญญัติกฎหมายของประเทศไทยข้างต้น จะเห็นได้ว่า กระบวนการยุติธรรมทางอาญาของไทยใช้หลักการสันนิษฐานว่าผู้ต้องหา หรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดของจำเลยจนปราศจากข้อสงสัยได้ ซึ่งเป็นไปตามทฤษฎีความชอบด้วยกระบวนการทางกฎหมายอย่างชัดเจน⁴¹

2.3 ระบบการดำเนินคดีอาญา

ระบบการดำเนินคดีอาญามีวิวัฒนาการจากระบบการดำเนินคดีอาญาที่การดำเนินคดีเป็นการดำเนินการ โดยไม่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชนไปสู่ระบบการดำเนินคดีอาญาที่การดำเนินคดีเป็นการ

³⁹ Jame A. Fagin. *Supra*. P. 34.

⁴⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 83.

⁴¹ สิทธิพันธ์ กี่สุขพันธ์. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 16. หน้า 22-23.

ดำเนินการโดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน ทั้งนี้ตามแนวคิดของพวกเสรีนิยม และตามระบบการดำเนินคดีอาญาที่เปลี่ยนแปลงส่งผลให้เกิดหลักเกณฑ์วิธีพิจารณาความอาญาในการดำเนินคดีอาญาสมัยใหม่ขึ้นหลายประการ

ระบบการดำเนินคดีอาญามี 3 ระบบ คือ

- (1) การดำเนินคดีอาญา “ระบบไต่สวน” (Inquisitorial System)
- (2) การดำเนินคดีอาญา “ระบบกล่าวหา” (Accusatorial System)
- (3) การดำเนินคดีอาญา “ระบบแบบผสม” (The Mixed System)

การดำเนินคดีอาญาระบบไต่สวน (Inquisitorial System) เป็นการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐคือระบบการดำเนินคดีอาญาที่ไม่มีแยก “หน้าที่สอบสวนฟ้องร้อง” และ “หน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี” ออกจากกันให้แต่ละองค์กรที่มีความรับผิดชอบแยกดำเนินการ แต่การดำเนินคดีอาญาจะรวมอยู่ในองค์กรเดียว คือผู้พิพากษาหรือศาล⁴² และเป็นระบบการพิจารณาคดีที่ได้รับอิทธิพลจากกฎหมายโรมัน เป็นระบบการพิจารณาคดีของประเทศที่ใช้กฎหมาย Civil Law ซึ่งศาลมีส่วนร่วมในการค้นหาความจริง ทำให้ผู้เกี่ยวข้องในการพิจารณามี 2 ฝ่าย คือ ผู้ไต่สวน และผู้ถูกไต่สวน โดยผู้พิพากษาเป็นผู้ซักถามพยาน และเป็นผู้ค้นหาความจริงด้วยตนเอง⁴³ ระบบไต่สวนเป็นการดำเนินคดีโดยรัฐ รัฐจึงมีหน้าที่รวบรวมพยานหลักฐาน และลงโทษผู้กระทำผิด จึงมีเฉพาะผู้ไต่สวน หรือผู้พิพากษาเป็นผู้ดำเนินการเอง ส่วนผู้ถูกไต่สวนนั้นแทบจะไม่มีสิทธิอะไรเลยซึ่งสภาพไม่ต่างกับวัตถุชิ้นหนึ่งในการซักพอกคดี จึงทำให้มีฐานะเป็นเพียงแค่ “กรรมในคดี” (Procedural Object) ผู้ถูกกล่าวหาจึงอยู่ในสภาพของผู้ที่ถูกค้นหาความผิด โดยไม่มีโอกาสที่จะแก้ข้อกล่าวหาหรือต่อสู้คดีซึ่งกลุ่มประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย Civil Law เช่น ประเทศฝรั่งเศส เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ เป็นต้น⁴⁴

การดำเนินคดีอาญาระบบกล่าวหา (Accusatorial System) คือระบบการดำเนินคดีอาญาที่มีการแยก “หน้าที่การสอบสวนฟ้องร้อง” และ “หน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี” ออกจากกันให้องค์กรในการดำเนินคดีอาญาที่แตกต่างกันเป็นผู้ทำหน้าที่นั้น ๆ และยกฐานะของผู้ถูกกล่าวหา (ผู้ต้องหาและจำเลย) จากการเป็นกรรมในคดีเป็น “ประธานในคดี” (Procedural Subject) การที่ผู้ถูกกล่าวหาเป็นประธานในคดีเนื่องจากถือว่าผู้ถูกกล่าวหาเป็นส่วนหนึ่งของวิธีพิจารณาความอาญา

⁴² คณิต ฌ นคร. (2561). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา*. กรุงเทพฯ : วิญญูชน. หน้า 86-87.

⁴³ โสภณ รัตนากร. (2542). *พยาน พิมพ์ครั้งที่ 5*. กรุงเทพฯ : นิติบรรณการ. หน้า 3.

⁴⁴ สุภาสิทธิ รอดวันชัย. (2547). *กระบวนการยุติธรรมทางอาญาเปรียบเทียบไทย-ลาว : ขั้นตอนก่อนการพิจารณาของศาล*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 16.

กฎหมายจึงให้สิทธิต่าง ๆ แก่ผู้ถูกกล่าวหา และเปิดโอกาสให้ผู้ถูกกล่าวหาสามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่และห้ามดำเนินกระบวนการพิจารณาที่ไม่ชอบ⁴⁵ ทั้งนี้ การดำเนินคดีอาญาระบบกล่าวหา เป็นระบบการพิจารณาคดีของประเทศที่ใช้กฎหมาย Common Law การดำเนินคดีในระบบนี้จึงมี 3 ฝ่ายคือ ผู้กล่าวหา ผู้ถูกกล่าวหา และศาล⁴⁶ ทั้งนี้ ศาลจะเป็นกลางและยุติธรรม โดยทำหน้าที่กำกับดูแลให้ทั้งฝ่ายกล่าวหา และฝ่ายถูกกล่าวหา ดำเนินคดีในการนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่รัฐกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด⁴⁷

การดำเนินคดีอาญาระบบแบบผสม (The Mixed System) เนื่องจากทั้งระบบไต่สวนและระบบกล่าวหายังมีจุดอ่อนบางประการ จึงได้มีการปรับปรุงระบบการพิจารณาโดยเอาส่วนดีของอีกระบบหนึ่งมาใช้งานทั้งสองระบบมีลักษณะใกล้เคียงกัน⁴⁸

2.4 แนวคิดตามหลักนิติธรรม

หลักนิติธรรม (Rule of Law) เป็นหลักการทางปกครองโดยกฎหมายเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อปัจเจกบุคคล และเป็นธรรมต่อประโยชน์ส่วนรวมของรัฐ โดยสามารถจำแนกสาระสำคัญของหลักนิติธรรมออกได้เป็น (1) การปฏิบัติตามกฎหมายโดยทุกองค์กรของรัฐ (supremacy of law) กล่าวคือ ไม่มีองค์กรใดมีอำนาจเหนือกฎหมาย (2) หลักการแบ่งแยกอำนาจ (separation of powers) เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจโดยมิชอบ (3) การมีกฎหมายที่ดี (good law) เช่น มีความชัดเจน มีความมั่นคง เคารพและคุ้มครองความคาดหวังอันชอบด้วยกฎหมายและเป็นธรรม (4) ความชอบด้วยกฎหมายของการปกครอง (administrative legality) (5) ความรับผิดชอบของรัฐ (state responsibility) (6) การมีสิทธิฟ้องคดีต่อศาล (7) การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของเอกชน โดยสาระสำคัญของหลักนิติธรรมข้างต้นเป็นไปตามความเห็นของอาจารย์ชัชวพันธ์ วงศ์วัฒนสานต์⁴⁹

แนวคิดตามหลักนิติธรรม (Rule of Law) เป็นแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องหาในคดีอาญา ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของ

⁴⁵ คณิต ณ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 87 - 89

⁴⁶ สุภาสิทธิ รวันชัย. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 44. หน้า 16.

⁴⁷ กิตติพงศ์ สระวาสี. (2541). *ผู้ว่าราชการจังหวัดกับการสอบสวนคดีอาญา*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 13.

⁴⁸ โสภณ รัตนากร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 43. หน้า 4.

⁴⁹ ธนา เวสโกสิทธ์. (2562). หลักนิติธรรมกับประเทศไทย. *วารสารศาลรัฐธรรมนูญ*. 21(61). หน้า 34. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: http://elibrary.constitutionalcourt.or.th/document/read.php?bibid=947&cat=1&typ=1&file=Journal_61.pdf. [2563, 8 พฤษภาคม].

ประชาชน ทั้งนี้ คำว่า “สิทธิ” (Right) หมายความว่า กฎหมายรับรองให้บุคคลทั่วไปสามารถกระทำการเกี่ยวกับทรัพย์สินของตนเอง หรือบุคคลอื่น หรือ หมายถึง อำนาจหรือประโยชน์ที่รับรองและคุ้มครองตามกฎหมาย ส่วนเสรีภาพ “(Liberty) คือ ภาวะของมนุษย์ที่ไม่อยู่ภายใต้การคุ้มครองของผู้อื่นซึ่งสิทธิกับเสรีภาพส่วนใหญ่จะมีการใช้ควบคู่กันไป โดยหลักเกณฑ์สำคัญในการคุ้มครองผู้ต้องหาที่เกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของบุคคล เช่น บุคคลทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมายและศาลเดียวกัน เพื่อเป็นผู้พิจารณาพิพากษา ฝ่ายบริหารไม่สามารถทำได้ตามอำเภอใจที่จะละเมิดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล และระบบการปกครองที่ดีไม่ใช่มาจากอำนาจแต่เป็นสิ่งที่เกิดตามธรรมชาติใกล้ชิดกับความเป็นอยู่ของบุคคล อาจกล่าวได้ว่าหลักนิติธรรมตามปรัชญากฎหมายธรรมชาตินั้นมีความสำคัญมากในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งหลักสำคัญอย่างหนึ่งที่ได้มาจากปรัชญาธรรมชาติ คือ ปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ได้เอาหลักนิติธรรมมารวมไว้อย่างชัดเจน เช่น สิทธิทางแพ่งและการเมือง (Civil and Political Rights) ซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่รัฐให้การยอมรับและเคารพสิทธิดังกล่าว โดยจำกัดอำนาจของรัฐมิให้ทำตามอำเภอใจที่จะละเมิดสิทธิของประชาชน รวมถึงสิทธิในการมีทนายความในการเข้าช่วยเหลือผู้ต้องหาในการต่อสู้คดี ทั้งนี้ตามทีระบุนในปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี ค.ศ. 1948 ข้อ 11(1) ระบุว่า “ทุกคนถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญามีสิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่ามีความผิดตามกฎหมายในการพิจารณาอย่างเปิดเผย ซึ่งตนจะได้รับหลักประกันที่จำเป็นในการต่อสู้คดี” ทั้งนี้ ในประเทศที่มีการปกครองในระบบประชาธิปไตย สิทธิการมีทนายความเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐให้ความคุ้มครอง ดังนั้น หลักนิติธรรม เป็นรากฐานของการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนทั่วไป และส่งเสริมให้ประชาชนมีสิทธิเท่าเทียมกันตามกฎหมาย และรัฐ หรือเอกชน ไม่อาจกระทำการ หรือควั่นกระทำการตามที่กฎหมายบัญญัติตามอำเภอใจไม่ได้⁵⁰

2.5 แนวคิดและหลักการด้านสิทธิมนุษยชน

สิทธิมนุษยชนคือหลักพื้นฐานของประชาธิปไตย ซึ่งคำว่า ประชาธิปไตย มาจาก ดีโมกราเตีย ในภาษากรีก ซึ่งเป็นคำที่อริสโตเติลและเพลโตนักปรัชญาการเมืองชาวกรีกใช้เมื่อสองพันปีมาแล้ว ซึ่งแปลว่า ประชาชน และการปกครอง ดังนั้น แท้จริงแล้วประชาธิปไตยเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน และวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมทุกด้าน ดังนั้นแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยจึงเกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนเช่นกัน ในยุคเริ่มแรก วิถีชีวิตแบบประชาธิปไตย

⁵⁰ รุ่งนภา เอี่ยมศรี. (2558). *สิทธิของผู้ต้องหาเกี่ยวกับการช่วยเหลือทางกฎหมาย*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 9-10.

เกี่ยวข้องกับแนวคิด 2 ประการ คือ เสรีภาพ และความเสมอภาค แนวคิดนี้เกิดขึ้นจากวิถีชีวิตตามธรรมชาติของมนุษย์ ไม่ว่าจะมีส่วนใด มีถิ่นกำเนิดที่ใด มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์มีความเสมอภาคกัน การแบ่งชนชั้น การกดขี่ระหว่างคนกลุ่มเดียวกัน หรือต่างกลุ่มกันยังไม่เกิดขึ้น ทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่เหยียดหยามกันเอง ยุคนี้จึงเป็นยุคที่มีเสรีภาพในการดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ ซึ่งปราศจากกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดของสังคม ต่อมาเมื่อมีกฎเกณฑ์มากขึ้น ยังเป็นการทำลายสิทธิขั้นพื้นฐานตามธรรมชาติของมนุษย์ เสรีภาพและความเสมอภาคไม่ได้เป็นแนวคิดในระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล แต่เป็นเงื่อนไขของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง หรือผู้ถืออำนาจรัฐกับประชาชน ในสังคมใดรัฐมีอำนาจมาก สิทธิเสรีภาพของประชาชนย่อมน้อยเพราะถูกจำกัด โดยกฎระเบียบข้อบังคับและนโยบายของรัฐ ดังนั้น ความหมายของเสรีภาพและความเสมอภาคจึงเปลี่ยนแปลงไปจากยุคแรก เป็นเสรีภาพและความเสมอภาคภายใต้การกำหนดของกฎหมาย จึงพอสรุปได้ว่า “เสรีภาพ” ก็คือสิทธิของบุคคลที่กฎหมายรับรอง ส่วน “ความเสมอภาค” นั้น แม้ว่ามนุษย์ในสังคมไม่มีความเท่าเทียมกันได้อย่างแท้จริง เพราะความแตกต่างทางกายภาพ และสถานภาพในสังคม แต่ในทางอุดมการณ์ มนุษย์ทุกคนย่อมมีความเสมอภาคกันในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ไม่ว่าจะเพศ ลักษณะทางกายภาพ อาชีพ ตำแหน่งหน้าที่ ฐานะทางเศรษฐกิจไม่สามารถลบล้างความเสมอภาคของมนุษย์ได้

นอกจากแนวคิดเรื่องเสรีภาพและความเสมอภาคแล้ว สิทธิมนุษยชนยังมีที่มาจากแนวคิดสำคัญอีก 2 ประการคือ ลัทธิมนุษยนิยม (Humanisme) และลัทธิปัจเจกชนนิยม (Individualisme) ซึ่งลัทธิมนุษยนิยมเป็นแนวคิดที่ยกย่องเชิดชูมนุษย์โดยถือว่ามนุษย์มีความสามารถ มีเหตุผล มีความดีงาม เป็นเจ้าของและรับผิดชอบต่อชีวิตและทุกสิ่งในตัวเอง ส่วนลัทธิปัจเจกชนนิยมเป็นแนวคิดที่ให้คุณค่าสูงสุดแก่บุคคลแต่ละคน ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยเชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนมีคุณค่าและศักดิ์ศรีเฉพาะตัว และสังคมจะต้องเคารพและรัฐต้องให้ความคุ้มครอง⁵¹

กล่าวโดยสรุป แนวคิดและหลักการด้านสิทธิมนุษยชนในยุคแรกมุ่งเน้นในเรื่องสิทธิและความเสมอภาคตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งทุกคนล้วนมีอยู่เท่าเทียมกัน ต่อมาสิทธิและเสรีภาพของประชาชนจะเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของกฎหมาย แต่ทั้งนี้ ในเรื่องความเสมอภาคนั้น ทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ไม่คำนึงถึงเพศ ลักษณะทางกายภาพ อาชีพ หรือสถานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งสังคมและรัฐต้องให้ความคุ้มครอง

นอกจากนี้ การดูแลรักษาผู้ป่วยทางจิตในมุมมองของการเคารพสิทธิมนุษยชน ตามแนวทางปฏิบัติและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ เอกสารลำดับที่ 5 เรื่อง สิทธิของผู้ป่วยทางจิต เป็นหลักการว่าด้วยการคุ้มครองผู้ป่วยทางจิตและการปรับปรุงการดูแลสุขภาพจิต รับรอง

⁵¹ รุ่งพงษ์ ชัยนาม. (2540). สารัตถะแห่งสิทธิมนุษยชน. *วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช*. 10(2). หน้า 104 – 120.

โดยสมัชชาใหญ่สหประชาชาติที่ 46/119 เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2534 หลักการดังกล่าวได้กล่าวถึง สิทธิขั้นพื้นฐาน รวมถึงระบบและแนวปฏิบัติที่สถาบันและบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการดูแลผู้ป่วยทางจิตควรคำนึงถึง เพื่อให้มั่นใจว่าการดูแลรักษาเป็นไปเพื่อผลประโยชน์สูงสุดและการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ป่วย ซึ่งหลักการเหล่านี้ต้องนำไปปฏิบัติโดยไม่เลือกปฏิบัติในทุกรูปแบบ เช่นบนพื้นฐานของความพิการ เชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความเห็นทางการเมือง ต้นกำเนิดทางชาติ เผ่าพันธุ์ หรือสังคม สถานะทางกฎหมาย หรือสังคม อายุ ฐานะหรือกำเนิด

ในหลักการนี้ ได้กำหนดค่านิยมถึงการดูแลสุขภาพจิต ให้หมายถึง การวิเคราะห์และวินิจฉัยสภาวะทางจิตของบุคคลและการรักษา ดูแล และฟื้นฟูความเจ็บป่วยทางจิตหรือที่สงสัยว่าเป็นความเจ็บป่วยทางจิต และผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิต หมายถึง แพทย์ นักจิตวิทยาคลินิก พยาบาล ผู้ทำงานด้านสังคม หรือบุคคลซึ่งได้รับการอบรมที่เหมาะสมและมีคุณสมบัติ รวมถึงทักษะเฉพาะอันเกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพจิต ส่วนผู้ป่วย หมายถึง บุคคลที่เข้ารับการดูแลสุขภาพจิตรวมทั้งบุคคลที่รับเข้ามาในความดูแลของสถานดูแลสุขภาพจิต โดยหลักการที่เกี่ยวกับผู้ป่วยทางจิตมีโดยสรุป ดังนี้

หลักการข้อ 1 เสรีภาพและสิทธิขั้นพื้นฐาน บุคคลทั้งหลายมีสิทธิได้รับการดูแลสุขภาพจิต ซึ่งบุคคลทั้งหลายที่เจ็บป่วยทางจิต หรือซึ่งกำลังได้รับการรักษาเสมือนเป็นผู้เจ็บป่วยทางจิต ต้องได้รับการรักษาอย่างมีมนุษยธรรมและการเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งมีมาแต่กำเนิด และมีสิทธิได้รับการคุ้มครองจากการปฏิบัติที่มีขอบในทางกายภาพ และการปฏิบัติที่ย่ำยีศักดิ์ศรี และต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติบนพื้นฐานของการเจ็บป่วยทางจิตอันส่งผลต่อการได้รับสิทธิอย่างเท่าเทียมกัน แต่มาตรการพิเศษที่จัดทำขึ้นเฉพาะเพื่อคุ้มครองสิทธิหรือประกันให้เกิดความก้าวหน้าแก่บุคคลซึ่งเจ็บป่วยทางจิตจะไม่ถือว่าเป็นการเลือกปฏิบัติซึ่งมีความจำเป็นในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของบุคคลซึ่งเจ็บป่วยทางจิต นอกจากนี้บุคคลซึ่งเจ็บป่วยทางจิตยังมีสิทธิทางพลเมือง การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมตามที่รับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง และในตราสารอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น ปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของผู้พิการ และหลักการในการปกป้องบุคคลทั้งหลายที่อยู่ภายใต้การกักขังทุกรูปแบบ หรือการจำคุก อีกทั้งในเรื่องการตัดสินใจเกี่ยวกับความเป็นผู้ไร้ความสามารถตามกฎหมาย หรือผลของการไร้ความสามารถนั้นให้มีการตั้งผู้แทนส่วนบุคคลเมื่อมีการพิจารณาอย่างเป็นธรรม มีความเป็นอิสระและเป็นกลาง ดังนั้น บุคคลซึ่งถูกพิจารณาเกี่ยวกับความสามารถของตนมีสิทธิที่จะตั้งที่ปรึกษาเป็นผู้แทน หากบุคคลผู้ซึ่งถูกพิจารณาเกี่ยวกับความสามารถของตนไม่สามารถจัดหาผู้แทนด้วยตนเองได้ จะต้องมีการดำเนินการให้โดยไม่มีค่าใช้จ่ายตราบเท่าที่บุคคลนั้นยังไม่สามารถจ่ายได้

นอกจากนี้ในกรณีศาลพบว่าบุคคลซึ่งเจ็บป่วยไม่สามารถจัดการกิจการธุระของตนได้จะต้องดำเนินการตามมาตรการเท่าที่จำเป็นและเหมาะสมต่อสภาวะของบุคคลนั้นเพื่อประกันการคุ้มครองประโยชน์ของบุคคลดังกล่าว

หลักการข้อที่ 4 การตัดสินใจเกี่ยวกับความเจ็บป่วยทางจิต จะต้องเป็นไปตามมาตรฐานทางการแพทย์ที่เป็นที่ยอมรับโดยสากล และการตัดสินใจเกี่ยวกับความเจ็บป่วยทางจิตไม่สามารถกระทำไต่บนพื้นฐานของสถานะทางการเมือง เศรษฐกิจ หรือสังคม หรือสมาชิกภาพของกลุ่มวัฒนธรรม เชื้อชาติ หรือศาสนา หรือด้วยเหตุอื่นใดที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถานะทางสุขภาพจิต อีกทั้งความขัดแย้งทางครอบครัวหรืออาชีพ หรือการไม่ปฏิบัติตามค่านิยมทางศีลธรรม สังคม วัฒนธรรม หรือการเมือง หรือความเชื่อทางศาสนาที่แพร่หลายในชุมชนของบุคคลนั้น ไม่สามารถนำมาใช้เป็นปัจจัยในการวินิจฉัยการเจ็บป่วยทางจิตได้ และบุคคลหรือหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ใดไม่สามารถจำแนกหรือชี้ว่าบุคคลใดมีความเจ็บป่วยทางจิตได้ เว้นแต่จะเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเจ็บป่วยทางจิต หรือผลจากการเจ็บป่วยทางจิตนั้น

หลักการข้อ 5 การตรวจสอบทางการแพทย์ บุคคลใดก็ตามต้องไม่ถูกบังคับให้เข้ารับการตรวจสอบทางการแพทย์เพื่อตัดสินใจว่าผู้นั้นเจ็บป่วยทางจิตหรือไม่ เว้นแต่จะเป็นไปตามกระบวนการที่รับรองโดยกฎหมายภายในประเทศ

หลักการข้อ 8 มาตรฐานการดูแล ผู้ป่วยทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการดูแลทางสุขภาพและสังคมที่เหมาะสมต่อความจำเป็นทางสุขภาพตน และมีสิทธิที่จะได้รับการดูแลรักษาตามมาตรฐานเดียวกับผู้เจ็บป่วยอื่น

หลักการข้อ 9 การรักษา ผู้ป่วยทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับการรักษาที่เหมาะสมต่อความจำเป็นทางสุขภาพของผู้ป่วย และความจำเป็นต่อการคุ้มครองความปลอดภัยทางร่างกายของผู้อื่น และได้รับการตรวจสอบอย่างสม่ำเสมอและทบทวนเมื่อจำเป็น โดยผู้ประกอบวิชาชีพที่มีคุณสมบัติเหมาะสม และการดูแลรักษาสุขภาพจิตต้องสอดคล้องกับมาตรฐานจรรยาบรรณที่ใช้กับผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพจิตที่เป็นที่ยอมรับอย่างสากล เช่น หลักการว่าด้วยจรรยาบรรณทางการแพทย์ ซึ่งรับรองโดยสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ

หลักการข้อ 12 การแจ้งสิทธิ ผู้ป่วยที่อยู่ในสถานดูแลสุขภาพจิต ต้องได้รับการแจ้งสิทธิตามหลักการเหล่านี้ทันทีที่เข้ารับการรักษา หากผู้ป่วยไม่สามารถเข้าใจข้อมูลดังกล่าว สิทธิของผู้ป่วยต้องได้รับการแจ้งแก่ผู้แทนส่วนบุคคล

หลักการข้อ 20 ผู้กระทำผิดทางอาญา หลักการนี้ใช้กับบุคคลที่รับโทษจำคุกจากการกระทำผิดทางอาญาหรือผู้ถูกควบคุมตัวในระหว่างกระบวนการทางอาญาหรือการสอบสวนและบุคคลซึ่งถูกระบุว่ามีอาการเจ็บป่วยทางจิตหรือเชื่อว่ามีอาการดังกล่าว บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการดูแล

ด้านสุขภาพจิตที่ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ตามที่ระบุไว้ในหลักการข้อ 1 นอกจากนี้กฎหมายภายในประเทศอาจมอบอำนาจให้กับศาลหรือผู้มีอำนาจหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ออกคำสั่งให้บุคคลดังกล่าวเข้ารับการรักษาในสถานที่สุดสุขภาพจิต โดยดำเนินการบนพื้นฐานของคำแนะนำทางการแพทย์ที่มีความเป็นอิสระและมีความสามารถ

หลักการข้อ 22 การตรวจสอบและการเยียวยา รัฐต้องประกันให้มีกลไกที่เหมาะสม ดำเนินการเพื่อส่งเสริมให้เกิดการดำเนินการตามหลักการฉบับนี้ เพื่อการตรวจสอบสถานดูแลสุขภาพจิต การจัดส่ง สืบสวน และการแก้ไขปัญหาข้อร้องเรียน และการสร้างสถาบันแห่งกระบวนการทางวินัยและตุลาการที่เหมาะสมเมื่อเกิดการประพฤติผิดทางวิชาชีพหรือการละเมิดสิทธิของผู้ป่วย

หลักการข้อ 23 การนำไปปฏิบัติ รัฐต้องนำหลักการฉบับนี้ไปปฏิบัติโดยมีมาตรการทางด้านกฎหมาย ตุลาการ การบริหาร การศึกษา และอื่น ๆ ซึ่งต้องมีการตรวจสอบเป็นระยะ อีกทั้งรัฐต้องเผยแพร่หลักการฉบับนี้ให้เป็นที่รู้อย่างกว้างขวาง โดยวิธีการที่เหมาะสมและจริงจัง

หลักการข้อ 25 การรักษาสิทธิที่มีอยู่ คือ ต้องไม่มีข้อจำกัดหรือการบั่นทอนสิทธิที่มีอยู่ของผู้ป่วย รวมทั้งสิทธิที่ได้รับการรับรองไว้ในกฎหมายระหว่างประเทศหรือภายในประเทศ โดยการอ้างถึงหลักการฉบับนี้ว่าไม่ได้รับรองสิทธิเหล่านั้นหรือรับรองในขอบเขตที่น้อยกว่า⁵²

กล่าวโดยสรุป คือ การปฏิบัติต่อผู้ป่วยทางจิตต้องเป็นไปตามมาตรฐานสิทธิมนุษยชนโดยไม่เลือกปฏิบัติในทุกรูปแบบ เช่นบนพื้นฐานของความพิการ เชื้อชาติ สีผิว เพศ ภาษา ศาสนา ความเห็นทางการเมือง ต้นกำเนิดทางชาติ เผ่าพันธุ์ หรือสังคม สถานะทางกฎหมาย หรือสังคม อายุฐานะหรือกำเนิด ซึ่งเป็นหลักการระหว่างประเทศในเรื่องสิทธิของผู้ป่วยทางจิตซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อคุ้มครองผู้ป่วยทางจิต และการดูแลผู้ป่วยทางจิตต้องเป็นไปเพื่อผลประโยชน์สูงสุดและการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ป่วย

2.6 หลักการดำเนินคดีอาญาและหลักเกณฑ์วิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทย

คดีอาญาจะเริ่มต้นเมื่อมีการกล่าวหาว่าได้มีการกระทำความผิดอาญา โดยผู้กล่าวหาจะเป็นเอกชนทั่วไปหรือเป็นเจ้าพนักงานของรัฐก็ได้ ในกรณีเอกชนเป็นผู้กล่าวหา หากเป็นผู้เสียหาย

⁵² สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. (2546). *สิทธิของผู้ป่วยทางจิต หลักการว่าด้วยการคุ้มครองผู้ป่วยทางจิตและการปรับปรุงการดูแลสุขภาพจิต*. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://www.nhrc.or.th/Human-Rights-Knowledge/International-Human-Rights-Affairs/International-Human-Rights-Instruments.aspx/สิทธิของผู้ป่วยทางจิต>. หน้า 1 - 21. [2563, 20 พฤษภาคม].

จะเป็นการกล่าวหาโดยการร้องทุกข์ หากไม่ใช่ผู้เสียหายจะเป็นการกล่าวหาโดยคำกล่าวโทษ หรือผู้เสียหายอาจยื่นฟ้องคดีต่อศาลโดยไม่ผ่านเจ้าพนักงานของรัฐก็ได้ แต่สำหรับการเริ่มคดีอาญาโดยเจ้าพนักงานของรัฐ จะมีลำดับขั้นตอน โดยปกติเริ่มด้วยการดำเนินการของพนักงานสอบสวน แล้วต่อด้วยการดำเนินการของพนักงานอัยการ ซึ่งตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยแยกความรับผิดชอบในการดำเนินคดีอาญาชั้นสอบสวน และการฟ้องร้องออกจากกัน

ทั้งนี้ การดำเนินคดีอาญาแบ่งออกเป็น 2 ตอนใหญ่ ๆ คือ การดำเนินคดีอาญาชั้นกำหนดคดี (verification stage) และการดำเนินคดีอาญาชั้นบังคับคดี (execution stage) ซึ่งสิ่งที่เชื่อมโยงการดำเนินคดีอาญาทั้งสองชั้นดังกล่าวติดต่อกันคือ คำพิพากษาถึงที่สุด โดยการดำเนินคดีอาญาชั้นกำหนดคดีจะเป็นการดำเนินการต่าง ๆ ของเจ้าพนักงานซึ่งเป็นการกระทำเพื่อยืนยันข้อกล่าวหาและหากฟังได้ เจ้าพนักงานจะดำเนินการฟ้องคดีต่อศาลเพื่อให้ศาลพิจารณาพิพากษาต่อไป และเมื่อได้มีการยื่นฟ้องแล้ว การดำเนินการต่าง ๆ ในศาลทั้งคดีที่เจ้าพนักงานยื่นฟ้องและผู้เสียหายยื่นฟ้องก็เป็นการกระทำเพื่อยืนยันข้อกล่าวหาเช่นกัน ดังนั้น ถ้าฟังได้ว่ามีการกระทำความผิดจริง ศาลจะกำหนดมาตรการบังคับทางอาญา อันได้แก่โทษ และ/หรือวิธีการเพื่อความปลอดภัย และมาตรการบังคับทางอาญาอื่น สำหรับคดีนั้น ๆ ส่วนการดำเนินคดีอาญาชั้นบังคับคดี เป็นการดำเนินการหลังจากศาลได้มีคำพิพากษากำหนดมาตรการบังคับทางอาญาและคำพิพากษาในคดีนั้นถึงที่สุดแล้ว⁵³

การดำเนินคดีอาญา คือการตรวจสอบความจริงของเรื่องที่กล่าวหาเพื่อให้มีการชี้ขาดเรื่องที่กล่าวหาว่าผิดหรือไม่ ดังนั้น การดำเนินคดีอาญาจึงมีเป้าหมายเพื่อ การชี้ขาดเรื่องที่กล่าวหา ทั้งนี้ การชี้ขาดคดีอาญาจะต้องอาศัยความจริงแท้ของเรื่องและต้องเป็นความจริงที่ได้มาโดยชอบด้วยกระบวนการและเป็นความจริงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่กล่าวหาเท่านั้น เพื่อนำข้อเท็จจริงดังกล่าวมาชี้ขาดคดี ทั้งนี้ ในปัจจุบันกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทย ผู้ถูกกล่าวหาเป็นประธานในคดีและมีสิทธิต่างๆ ตามที่กฎหมายกำหนดให้เพื่อให้สามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่⁵⁴

กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือที่เรียกกันว่า “กฎหมายอาญาวิธีสบัญญัติ” ทำหน้าที่ในการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยกำหนดองค์กรต่าง ๆ บทบาทหน้าที่ และเครื่องมือต่าง ๆ ตลอดถึงขั้นตอนกระบวนการ ผลการบังคับใช้ ฯลฯ ซึ่งเรียกว่า “กระบวนการยุติธรรมทางอาญา”⁵⁵ กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีอาญาหรือเป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับ “กฎหมายอาญา” ซึ่งภารกิจของกฎหมายอาญามีดังนี้ 1) ภารกิจใน

⁵³ คณิต ฒ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 61-65.

⁵⁴ คณิต ฒ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 69-70.

⁵⁵ ชานี วรภัทร์. (2558). *หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ตามแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.คณิต ฒ นคร.*

การคุ้มครองสังคม เพราะเพียงแต่เฉพาะระเบียบของสังคมเป็นเรื่องของความสมัครใจจึงไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่าสังคมจะสงบสุขและมีความเป็นระเบียบอย่างแท้จริง ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องมีกฎหมายเข้ามาเสริม ซึ่งกฎหมายอาญามีสภาพเชิงบังคับที่รุนแรงที่สุด หากกฎหมายอาญาไม่สามารถประกันความมั่นคงและความปลอดภัยของสังคมได้ ย่อมเกิดสภาวะการจลาจลในบ้านเมืองตามมา 2) การกีดกันการปราบปรามและป้องกันการกระทำผิด เนื่องจากกฎหมายอาญาใช้ในการปราบปรามการกระทำผิดที่เกิดขึ้น และการใช้กฎหมายอาญาการปราบปรามการกระทำผิดนี้ยังเป็นการกระทำเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการกระทำผิดเกิดขึ้นอีกในอนาคต และ 3) การกีดกันการคุ้มครองคุณธรรมทางกฎหมายและการคุ้มครองคุณภาพของการกระทำ กล่าวได้ว่า กฎหมายอาญาควรที่จะจำกัดตัวเองอยู่กับการคุ้มครอง “คุณค่าพื้นฐาน” (Basic value) ของระเบียบสังคมเท่านั้น การอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยปกติสุขเป็นสิ่งที่ไม่มีรูปร่าง เป็นสิ่งที่ เป็น “คุณค่า” (Value) ซึ่งจำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโดยการบัญญัติ ความผิดต่อชีวิตร่างกาย เสรีภาพ ทรัพย์สิน และด้วยการรับเอาคุณค่าเหล่านี้ไว้ในกรอบแห่งการคุ้มครองของกฎหมาย ทำให้มนุษย์เกิดความปลอดภัยต่อร่างกาย อนามัย เสรีภาพ ทรัพย์สิน หรือ สิทธิอย่างหนึ่งซึ่งเป็น “คุณธรรมทางกฎหมาย” (Legal interest)⁵⁶

ทั้งนี้การจะให้ภารกิจของกฎหมายอาญามีผลบังคับในทางปฏิบัติจึงต้องอาศัยกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นสำคัญ ดังนั้น ภารกิจของวิธีพิจารณาความอาญา คือ การทำให้กฎหมายอาญามีผลบังคับทำให้ภารกิจของกฎหมายอาญาบังเกิดผลอย่างแท้จริง⁵⁷ โดยวิธีพิจารณาความอาญาที่ดี จะต้องคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคล เพราะการดำเนินคดีอาญามีผลกระทบต่อบุคคลมาก ดังนั้นจึงต้องมี “ความเป็นเสรีนิยม” การพิจารณาคดีอาญาจะต้องกระทำโดยเปิดเผย หมายถึงความโปร่งใส และตรวจสอบได้⁵⁸ ซึ่งต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีพิจารณาความอาญา ดังนี้

หลักเกณฑ์วิธีพิจารณาความอาญา มีหลายประการ คือ

- (1) หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public prosecution)
- (2) หลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา (Principle of substantive truth)
- (3) หลักฟังความทุกฝ่าย (Principle “Audi alteram partem”)
- (4) หลักวาจา (Principle of orality)
- (5) หลักพยานโดยตรง (Principle of directness)
- (6) หลักเปิดเผย (Principle of trial)

⁵⁶ ธานี วรภัทร์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 55, หน้า 31-33.

⁵⁷ คณิต ฒ นคร, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 42, หน้า 59.

⁵⁸ ธานี วรภัทร์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 55, หน้า 34-35.

(7) หลักความเป็นอิสระในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน (Principle of free evaluation of evidence) และ

(8) หลักกบประโยชน์แห่งความสงสัย (Principle of presumption of innocence)

ทั้งนี้ หลักเกณฑ์วิธีพิจารณาความอาญาแต่ละหลักเกณฑ์ข้างต้นมีความสำคัญมาก โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

(1) หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (Public prosecution) เป็นหลักการดำเนินคดีอาญาใหม่ เพราะเดิมการดำเนินคดีอาญาเป็นเรื่องของเอกชนที่ เป็นผู้เสียหาย และยังมี การดำเนินคดีอาญาโดยประชาชน ซึ่งเป็นหลักการดั้งเดิมของประเทศอังกฤษ ซึ่งหลักการนี้ถือว่าการรักษาความสงบเรียบร้อยเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคน ดังนั้นประชาชนจึงฟ้องคดีอาญาได้แม้ไม่ใช่ผู้เสียหายที่แท้จริง ทั้งนี้ หลักการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐนั้นถือว่ารัฐเป็นผู้เสียหาย และเจ้าพนักงานของรัฐซึ่งมีอำนาจดำเนินคดีอาญา คือ พนักงานอัยการ แต่อย่างไรก็ตามรัฐไม่ได้ผูกขาดการดำเนินคดีอาญาไว้แต่ผู้เดียวอย่างเคร่งครัด แต่ผ่อนคลายให้เอกชนฟ้องคดีได้บ้างเช่นกัน จากที่กล่าวมาว่าพนักงานอัยการเป็นผู้มีอำนาจดำเนินคดีอาญานั้น หมายความว่าพนักงานอัยการเป็นผู้รับผิดชอบ การดำเนินคดีอาญาชั้นก่อนฟ้อง แต่ในการดำเนินคดีอาญาชั้นก่อนฟ้องในประเทศไทยได้แยกความรับผิดชอบ ออกเป็นการดำเนินคดีอาญาชั้นสอบสวน และการดำเนินคดีอาญาของพนักงานอัยการ ซึ่งแยกความรับผิดชอบในทางปฏิบัติค่อนข้างเด็ดขาด

(2) หลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา (Principle of substantive truth) ซึ่งหลักกาดำเนินคดีอาญาโดยรัฐนั้นทุกฝ่ายต่างมีหน้าที่ตรวจสอบค้นหาความจริง ทั้งในชั้นของพนักงานสอบสวน เจ้าหน้าที่ที่ต้องตรวจสอบค้นหาความจริง และในการดำเนินคดีอาญาชั้นศาลทุกฝ่ายต่างมีหน้าที่ต้องกระตือรือร้นในการตรวจสอบค้นหาความจริงในเรื่องที่กล่าวหาจนเป็นที่พอใจ ซึ่งการตรวจสอบค้นหาความจริงในลักษณะนี้เรียกว่า การตรวจสอบค้นหาความจริงใน “หลักการค้นหาความจริงในเนื้อหา”

(3) หลักฟังความทุกฝ่าย (Principle “Audi alteram partem”) หมายความว่า จะต้องเปิดโอกาสให้ผู้ถูกกล่าวหาที่จะแก้ไขข้อกล่าวหาได้ คือ ผู้ถูกกล่าวหาจะมีสิทธิจะโต้แย้งคัดค้าน ทั้งนี้ การดำเนินคดีในระบบกล่าวหา ผู้ถูกกล่าวหาเป็นประธานในคดี จึงมีสิทธิต่าง ๆ เพื่อให้สามารถต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ถูกกล่าวหาต้องได้รับทราบว่าเขาถูกกล่าวหาว่าอย่างไร หรือถูกฟ้องว่าอย่างไร เพื่อให้ผู้ถูกกล่าวหาจะได้มีโอกาสแก้ไขข้อกล่าวหาในชั้นพนักงานหรือให้การแก้ข้อหาในชั้นศาลได้อย่างถูกต้อง

(4) หลักวาจา (Principle of orality) หมายความว่า ในการดำเนินการในศาลนั้น ต้องมีการสอบวาจากันในทุก ๆ เรื่อง ซึ่งการพิจารณาคดีต้องกระทำด้วยวาจา การสืบพยานต้องทำด้วยวาจา

และสิ่งที่ได้กระทำด้วยวาจากันมานั้นจะยกมาวินิจฉัยคดีได้ โดยศาลจะยกเอาความรู้นอกการพิจารณาคดีของศาลมาวินิจฉัยคดีไม่ได้ เว้นแต่เข้าข้อยกเว้นของกฎหมาย ทั้งนี้ หลักวาจา ใช้เฉพาะกับเรื่องข้อเท็จจริงที่เป็นข้อสนับสนุนในการพิพากษาคดีเกี่ยวกับผู้กระทำความผิด และเกี่ยวกับมาตรการบังคับทางอาญาเท่านั้น

(5) หลักพยานโดยตรง (Principle of directness) มีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกับหลักวาจา ซึ่งพิจารณาได้เป็น 2 เรื่อง คือ เรื่อง การสืบพยานต้องกระทำโดยตรง หมายถึงการสืบพยานเป็นหน้าที่ของศาลที่ต้องกระทำ และ เรื่องพยานโดยตรง คือ ศาลต้องวินิจฉัยคดีตามเหตุผลที่ได้มาจากการสืบพยาน ศาลจะรับฟังคำให้การที่จดไว้ในชั้นสอบสวน หรือชั้นไต่สวนมูลฟ้องว่าเป็นคำให้การของพยานแทนการมาเบิกความไม่ได้

(6) หลักเปิดเผย (Principle of public trial) หมายความว่า ในการพิจารณาและสืบพยานในศาลประชาชนมีสิทธิเข้าฟังได้ ซึ่งเป็นหลักแสดงความเป็นประชาธิปไตยซึ่งเป็นลักษณะของวิธีพิจารณาความอาญาที่ดีประการหนึ่ง ทั้งนี้ การพิจารณาลับ จะทำได้เฉพาะเพื่อประโยชน์แห่งความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันความลับอันเกี่ยวกับความปลอดภัยของประเทศไม่ให้ล่วงรู้ถึงประชาชนเท่านั้น

(7) หลักความเป็นอิสระในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน (Principle of free evaluation of evidence) หมายความว่า ในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานนั้น ศาลมีหน้าที่ต้องกระทำเอง ซึ่งศาลมีความเป็นอิสระปราศจากข้อผูกมัด แม้คำพยานผู้เชี่ยวชาญศาลก็ต้องใช้ดุลพินิจในการชั่งน้ำหนักด้วย

(8) หลักยกประ โยชน์แห่งความสงสัย (Principle of presumption of innocence) หมายความว่า ในกรณีใดก็ตามที่ยังมีความสงสัยตามสมควรในข้อเท็จจริงในคดี กรณีนี้ต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้เป็นผลดีกับผู้กระทำความผิด ซึ่งหลักนี้เป็น “หลักนิติรัฐ” ที่สำคัญ ทั้งนี้ ความสงสัยที่จะต้องยกประโยชน์ให้ผู้ถูกกล่าวหาานั้น ต้องเป็นเรื่องความสงสัยในข้อเท็จจริงเท่านั้น และต้องเป็นความสงสัยที่มีเหตุผลอันสมควรให้เกิดความสงสัยด้วย อีกทั้ง หลักนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความคิดพื้นฐานของการคุ้มครองสิทธิของกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาด้วยว่า กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามุ่งถึงการยกฟ้องผู้บริสุทธิ์มากกว่าการลงโทษผู้กระทำความผิด ดังคำกล่าวที่ว่า “ปล่อยคนผิดไปสิบคนดีกว่าลงโทษคนบริสุทธิ์เพียงคนเดียว”⁵⁹

⁵⁹ คณิต ฒ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 91-106.

2.7 หลักกระบวนการพิจารณากับความสามารถในการต่อสู้คดี

กระบวนการดำเนินคดี เป็นการดำเนินการที่มุ่งไปสู่เป้าหมายสุดท้ายคือคำพิพากษาของศาล โดยการดำเนินไปของคดีและการจบลงของคดีจะถูกกำหนดโดย องค์กรต่าง ๆ และบุคคลที่เกี่ยวข้องในคดี ซึ่งการกระทำทั้งหลายขององค์กรและบุคคลดังกล่าวนี้เรียกว่า “กระบวนการพิจารณา” อาจเป็น “การกระทำ” โดย “กระทำ” หรือ “การกระทำ” โดย “ไม่กระทำ” ก็ได้ ซึ่งในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไม่มีคำนิยามของคำว่ากระบวนการพิจารณาไว้ แต่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ได้กำหนดคำนิยามคำว่า “กระบวนการพิจารณา” มาตรา 7(1) โดยสรุปว่ากระบวนการพิจารณา คือ การกระทำใด ๆ อันเกี่ยวข้องกับคดีของผู้เกี่ยวข้องในคดี⁶⁰ ทั้งนี้ การดำเนิน “กระบวนการพิจารณา” ในคดีอาญาของบุคคลไม่ได้ขึ้นอยู่กับ “ความสามารถในการทำนิติกรรม” ของบุคคล แต่ขึ้นอยู่กับความรู้และความเข้าใจเรื่องราวที่กระทำของผู้ที่ดำเนิน “กระบวนการพิจารณา” นั้น เช่นผู้เยาว์ที่มีความรู้และความเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับการกระทำของตนแล้วจึงดำเนิน “กระบวนการพิจารณา” ได้⁶¹

ทั้งนี้ “กระบวนการพิจารณา” เกี่ยวข้องกับความสามารถในการต่อสู้คดี ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ไม่มีความสามารถในการดำเนินคดีย่อมไม่อาจดำเนิน “กระบวนการพิจารณา” ใด ๆ ได้ ดังนั้น กระบวนการพิจารณาที่บกพร่องเพราะเหตุดังกล่าวย่อมไม่มีผลในทางกฎหมาย ความสามารถในการต่อสู้คดีในกรณีจำเลยเป็นผู้วิกลจริตในระหว่างการพิจารณา ศาลจึงมีหน้าที่ต้องดูแล⁶²

ในคดีอาญาเป็นเรื่องของ “หลักการตรวจสอบ” (Examination principle) การตรวจสอบความจริงในคดีอาญาจึงเป็นเรื่องที่สำคัญทั้งในชั้นเจ้าพนักงานและชั้นศาล และเรื่องสำคัญของคดีอาญาเป็นเรื่อง “ข้อเท็จจริง” “การแสวงหาข้อเท็จจริง” และ “การชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน” ทั้งนี้ “ข้อเท็จจริงในคดีอาญา” ที่สำคัญมีสองส่วน คือ “ข้อเท็จจริงของเรื่องที่มีการกล่าวหา” และ “ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวผู้ถูกกล่าวหา”⁶³ นอกจากนี้ การพิสูจน์ความจริงเพื่อให้จำเลยต้องรับผิดชอบอาญานั้น ต้อง “พิสูจน์จนสิ้นสงสัย” ว่าจำเลยได้กระทำความผิด ดังนั้น คดีอาญาต้องพิสูจน์ความจริงด้วยพยานหลักฐานเสมอ⁶⁴

⁶⁰ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 7 (1).

⁶¹ คณิต ณ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 198-201.

⁶² คณิต ณ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 214-215.

⁶³ คณิต ณ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 249-250.

⁶⁴ คณิต ณ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 259.

ทั้งนี้ ผู้ต้องหา หรือจำเลย ไม่ได้เป็นเพียง “ประธานในคดี” แต่อาจเป็นพยานหลักฐานชนิดหนึ่งด้วย ด้วยเหตุนี้ ทำให้การของผู้ถูกกล่าวหาและการปรากฏตัวของผู้ถูกกล่าวหาในศาลจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในการวินิจฉัยชี้ขาดคดีของศาล⁶⁵ ซึ่งการค้นหาความจริง และการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานเป็นหัวใจสำคัญในเรื่องพยานหลักฐาน และเป็นเครื่องมือในการดำเนินคดีอาญา และในส่วนของคำให้การ “พยานบุคคล” เป็นเรื่องที่ยุ่งยากและซับซ้อนและสำคัญกับการค้นหาความจริงในคดีและการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานในคดี ด้วยเหตุนี้ ความรับรู้ของพยานบุคคล จึงมีความสำคัญ ซึ่งในทางวิชาการเรียกว่า “จิตวิทยาคำให้การพยานบุคคล” ซึ่งเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินคดีอาญา เพราะการชี้ขาดคดีอาญาต้องอาศัยความจริง หากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการค้นหาความจริงและการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน ไม่ว่าจะเป็นพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ผู้พิพากษา หรือทนายความที่ไม่รู้ในเรื่องนี้แล้ว ย่อมเกิดความผิดพลาดในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้โดยง่าย⁶⁶ ดังนั้น กระบวนการรับรู้ข้อเท็จจริงของพยานบุคคลจึงสำคัญมาก แบ่งได้เป็น การรับรู้ภายนอกและการรับรู้ภายใน การจดจำ และการถ่ายทอดโดยคำให้การ

(1) การรับรู้ภายนอกและการรับรู้ภายใน

การรับรู้ภายนอก (Perception) คือ การที่ความรู้สึกเกิดขึ้นภายนอก และการเก็บความรู้สึกภายนอก ส่วนการรับรู้ภายใน (apperception) คือการนำการรับรู้ภายนอกเข้าสู่การจดจำ เหตุนี้กระบวนการในการรับรู้ จึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเบื้องต้น 2 ประการ คือ ความสามารถในการรับรู้และความพร้อมในการรับรู้

ความสามารถในการรับรู้ เป็นเรื่องเฉพาะบุคคล อวัยวะที่เป็นประสาทสัมผัสจึงมีความสำคัญต่อความสามารถในการรับรู้ของบุคคล หากอวัยวะที่เป็นประสาทสัมผัสบกพร่องอาจนำไปสู่การรับรู้ที่ไม่ชัดเจน เช่นความบกพร่องทางสายตา หรือการได้ยิน หรือความบกพร่องของประสาทสัมผัสอื่น ๆ หรือความผิดพลาดในการคาดคะเน ซึ่งความบกพร่องและความผิดพลาดดังกล่าวเกี่ยวกับบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเฉพาะ จึงเป็นสิ่งที่ผู้ชั่งน้ำหนักพยานต้องเอาใจใส่ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐาน⁶⁷

(2) การจดจำ

การจดจำเป็นผลผลิตของข้อเท็จจริงที่บุคคลได้รับรู้มา ซึ่งความสามารถในการจดจำประกอบด้วยความคิดทบทวนเหตุการณ์ที่ได้รับรู้มา และการถ่ายทอดเหตุการณ์ที่ได้รับรู้มา การ

⁶⁵ คณิต ณ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 264.

⁶⁶ คณิต ณ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 301.

⁶⁷ คณิต ณ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 303-304.

อธิบายที่สมบูรณ์ ปัญหาของกระบวนการยุติธรรมทางอาญามีว่า ในการรับรู้ การทบทวน และการถ่ายทอด อาจมีความผิดพลาดบกพร่องเกิดขึ้นได้เสมอ การรับรู้ภายนอกอาจไม่เข้าไปสู่การรับรู้ภายในได้เลย เช่น พยานที่เป็นโรคลมบ้าหมูรับรู้เหตุการณ์ในขณะที่สติมสติอยู่ อาจจดจำเหตุการณ์ไม่ได้ หรือรับรู้เหตุการณ์ในขณะที่มีเมา หรือ เกิดความเปลี่ยนแปลงในการจดจำ เช่น การลืม นอกจากนี้ ถ้าบุคคลที่สนใจเหตุการณ์ ความจำก็ย่อมจะดีตาม ถ้าความสนใจบกพร่องก็ย่อมเป็นการบดบังความสามารถในการรับรู้ได้เช่นกัน อีกทั้ง ความจำของแต่ละบุคคลก็ไม่เท่าเทียมกัน

(3) การถ่ายทอดคำให้การ

ในคดีอาญาพยานบุคคลจะเบิกความในสิ่งที่เขารับรู้มา ซึ่งการให้การอาจตรงกับความจริงหรือไม่ตรงกับความจริงก็ได้ ทั้งนี้ การที่บุคคลใดให้การ โดยคิดว่าตรงกับความจริงแต่คำให้การของเขาไม่ตรงกับความจริงที่เขารับรู้มาก็เป็นความบกพร่องในการถ่ายทอดเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีกรณีความยากของการถ่ายทอดเหตุการณ์ ซึ่งอาจเกิดจากตัวพยานบุคคล หรือเกิดจากเหตุการณ์ภายนอกอื่น ๆ ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น หากมีความบกพร่องในการถ่ายทอดแล้ว ย่อมไม่ได้รับความจริงจากผู้ถ่ายทอด

ด้วยเหตุนี้ ความสามารถของบุคคลที่จะดำเนินกระบวนการพิจารณาในการตรวจสอบความจริงนั้นจึงมีความสำคัญมาก ต้องมีความสามารถรับรู้ จดจำและสามารถถ่ายทอดเหตุการณ์ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงในคดีได้

2.8 แนวคิดการคุ้มครองสิทธิในการดำเนินคดีของผู้ต้องหาและจำเลย

บุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่าได้กระทำความผิดทางอาญาอาจตกอยู่ในฐานะใดฐานะหนึ่ง หรือสองฐานะต่อเนื่องกัน คือ ผู้ต้องหา หรือจำเลย⁶⁸ โดยผู้ต้องหา หมายถึง บุคคลผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดแต่ยังไม่ได้ถูกฟ้องต่อศาล⁶⁹ โดยบุคคลที่จะตกอยู่ในฐานะผู้ต้องหา จะต้องมีการกล่าวหาบุคคลนั้นว่าได้กระทำความผิดอาญา ซึ่งต้องเป็นการกล่าวหาต่อเจ้าพนักงานหรือเจ้าพนักงานกล่าวหาเอง การกล่าวหาต่อเจ้าพนักงานอาจเป็นคำร้องทุกข์โดยผู้เสียหายเอง หรือคำกล่าวโทษของบุคคลอื่นก็ได้ ผู้กระทำความผิดอาจไม่ตกอยู่ในฐานะผู้ต้องหาสามารถเกิดขึ้นได้หากผู้เสียหายยื่นฟ้องผู้กระทำความผิดต่อศาลเองโดยตรง⁷⁰ ส่วนจำเลย หมายถึง บุคคลซึ่งถูกฟ้องยังศาลแล้วโดยข้อหาว่าได้กระทำความผิด⁷¹

⁶⁸ คณิง ภาไชย. (2555). *กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เล่ม 1*. กรุงเทพฯ : เดือนตุลา. หน้า 49.

⁶⁹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (2).

⁷⁰ คณิง ภาไชย. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 68. หน้า 49.

⁷¹ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 (3).

ทั้งนี้ บุคคลจะตกอยู่ในฐานะจำเลยนั้น มี 2 กรณี คือ หากเป็นกรณีพนักงานอัยการเป็นโจทก์ฟ้องผู้ต้องหา ผู้ต้องหาตกอยู่ในฐานะเป็นจำเลยเมื่อฟ้องคดี แต่หากเป็นกรณีผู้เสียหายเป็นผู้ฟ้องคดี ผู้ถูกฟ้องคดีจะตกเป็นจำเลยเมื่อศาลประทับรับฟ้อง⁷² แต่อย่างไรก็ตามทั้งผู้ต้องหา หรือจำเลยจะยังไม่เป็นผู้กระทำความผิดจนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นเช่นนั้น⁷³

ในการดำเนินคดีอาญาบุคคลผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดี เพราะในระหว่างดำเนินคดีอาญาผู้ต้องหาหรือจำเลยอาจได้รับผลกระทบเกี่ยวกับสิทธิในชีวิต สิทธิในร่างกาย สิทธิในทรัพย์สินซึ่งเป็นหลักสำคัญตามหลักสิทธิมนุษยชน ตั้งแต่ในชั้นจับกุมโดยเจ้าพนักงานตำรวจ การฝากขังระหว่างสอบสวนหรือดำเนินคดี รวมถึงเมื่อศาลมีคำพิพากษาว่าจำเลยมีความผิด ซึ่งจำเลยอาจต้องรับโทษประหารชีวิต หรือจำคุกซึ่งกระทบต่อสิทธิในชีวิตและร่างกายของจำเลย ดังนั้น ในกระบวนการดำเนินคดีอาญาในชั้นสอบสวน หรือพิจารณาคดีในศาล ผู้ต้องหาหรือจำเลยจะถือว่าเป็นผู้บริสุทธิ์เพราะยังไม่มีคำตัดสินว่ามีความผิดตามกฎหมาย สิทธิสำคัญในการให้โอกาสจำเลยในการต่อสู้คดีอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกับโจทก์จึงจำเป็นอย่างมากในการให้ความคุ้มครองผู้ต้องหา หรือจำเลยในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา⁷⁴

ในต่างประเทศได้ให้ความสำคัญกับสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยดังกล่าวเช่นกัน เช่น สิทธิของบุคคลที่กฎหมายบัญญัติรับรองไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) ซึ่งจัดทำขึ้นและประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 1948 มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยอาจนำไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ทั้งนี้ สิทธิมนุษยชนทางอาญานั้นได้กำหนดไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มีบทบัญญัติทั้งหมด 30 ข้อ ได้วางหลักเกณฑ์อันเป็นมาตรฐานสากลในการคุ้มครองผู้ต้องหา จำเลย และผู้ต้องโทษ ที่เกี่ยวกับการจับกุม การคุมขัง ตรวจค้นบุคคล ซึ่งจะดำเนินการโดยพลการไม่ได้ ทั้งนี้ ผู้ต้องหา จำเลยและผู้ต้องโทษ มีสิทธิได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมในระหว่างการดำเนินคดี รวมทั้งมีสิทธิในการต่อสู้คดีอย่างเต็มที่ และมีสิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและมีมนุษยธรรมทั้งในระหว่างการคุมขัง หรือจำคุก และกรณีการใช้อาวุธปืนกับผู้ถูกจับ โดยสิทธิของบุคคลในทางอาญาตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิ

⁷² คณิง ภาไชย, อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 68, หน้า 49.

⁷³ คณิง ภาไชย, อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 68, หน้า 50.

⁷⁴ สิทธิพนธ์ กิ่งสุขพันธ์, อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 16, หน้า 25.

มนุษย์ชน⁷⁵ เช่น ข้อ 9 บุคคลใดจะถูกจับกุม กักขัง หรือเนรเทศโดยพลการไม่ได้⁷⁶ ซึ่งหลักการนี้ได้ถูกนำมาบัญญัติรับรองสิทธิดังกล่าวในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 (International Covenant on Civil and Political Rights, 1996) ในข้อ 9⁷⁷ ที่วางหลักว่า บุคคลใดจะถูกจับกุม หรือควบคุมตัวโดยอำเภอใจไม่ได้ และจะถูกลิดรอนเสรีภาพไม่ได้ เว้นแต่เป็นไปตามเหตุและโดยตามกระบวนการที่กฎหมายบัญญัติไว้ โดยในการจับกุมจะต้องแจ้งเหตุผล และขอให้แก่ผู้ถูกจับโดยพลัน รวมถึงในกรณีถูกจับกุมหรือควบคุมตัวในข้อหาทางอาญา บุคคลดังกล่าวต้องถูกนำตัวไปยังศาล หรือเจ้าหน้าที่อื่นตามกฎหมาย และมีสิทธิได้รับการพิจารณาในเวลาอันสมควร หรือ ให้มีประกันว่าจะมาปรากฏตัวในคดีหากมีการขอลปล่อยตัว และบุคคลที่ถูกจับกุมหรือควบคุมตัวโดยไม่ชอบด้วยกระบวนการอันเป็นการลิดรอนสิทธิเสรีภาพนั้น มีสิทธินำคดีขึ้นสู่ศาลเพื่อให้ศาลตัดสินว่าการถูกควบคุมตัวนั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ หากไม่ชอบให้ศาลมีคำสั่งให้ปล่อยตัวไป ซึ่งบุคคลที่ถูกจับกุมหรือถูกควบคุมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย จะมีสิทธิได้รับค่าสินไหมทดแทนจากการกระทำที่ละเมิดสิทธิดังกล่าวด้วย⁷⁸ นอกจากนี้ The European Convention Human Rights ได้รับรองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยเช่นกัน ระบุในข้อ 5 การรับรองสิทธิของบุคคลในเรื่องของเสรีภาพและความปลอดภัย⁷⁹ ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมือง และสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 ข้อ 9⁸⁰ และข้อ 10 ทุกคนมีสิทธิโดยเสมอภาคเต็มที่ในอันที่จะได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรมและเปิดเผยจากศาลที่เป็นอิสระและเที่ยงธรรม ในการกำหนดสิทธิและหน้าที่ของตน และการกระทำผิดอาญาใด ๆ ที่ตนถูกกล่าวหา และข้อ 11 บุคคลคนซึ่งถูกกล่าวหาด้วยความผิดทางอาญา มีสิทธิได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ว่ามีความผิดตามที่กฎหมายบัญญัติ และในการพิจารณาคดีต้องเปิดเผย และ

⁷⁵ ไพบูลย์ ตั้งชนะวัฒน์. (2550). *กระบวนการสอบสวนในคดีอาญาภายใต้การคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาโดยพนักงานอัยการ*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง หน้า 17-18.

⁷⁶ Universal Declaration of Human Rights 1948 Article 9” No one shall be subjected to arbitrary arrest, detention or exile”.

⁷⁷ International Covenant on Civil and Political Right 1996, Article 9

⁷⁸ ไพบูลย์ ตั้งชนะวัฒน์. อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 75. หน้า 18-19.

⁷⁹ The European Convention Human Rights Article 5.

⁸⁰ ณรงค์ ใจหาร และคณะ. *รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องโครงการศึกษาวิจัย เรื่อง สิทธิของผู้ต้องหา จำเลย และผู้ต้องหาในคดีอาญา*. หน้า 11. อ้างถึงใน สิทธิพนธ์ กี่สุขพันธ์. (2559). *มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยผู้วิกลจริต*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 26.

บุคคลใดๆ จะมีความผิดอาญาเมื่อได้กระทำตามที่กฎหมายในขณะนั้นบัญญัติให้เป็นความผิด และจะลงโทษหนักกว่าที่กฎหมายในขณะนั้นบัญญัติไว้ไม่ได้ จะเห็นว่าทั้งข้อ 10 และ 11⁸¹ เป็นการรับรองสิทธิของบุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดให้ได้รับการพิจารณาที่เป็นธรรม เท่าเทียมกัน และต่อผู้คดีได้อย่างเต็มที่

นอกจากนี้สิทธิที่จะได้รับการดำเนินคดีอย่างเป็นธรรมได้รับการรับรองไว้ใน กติกา ระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางพลเมือง และการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) ข้อ 14 ได้ให้การรับรองสิทธิเช่นเดียวกันนี้ไว้ คือ ผู้ถูกกล่าวหาที่มีสิทธิได้รับการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย เสมอภาค เป็นกลาง และได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะมีการพิสูจน์ได้ว่ากระทำผิดกฎหมาย⁸² นอกจากนี้ ในหัวข้อ 14 ข้อ 3 ได้ให้กำหนดหลักประกันขั้นต่ำในการพิจารณาคดีอาญาคณะบุคคลทุกคนซึ่งต้องหาว่ากระทำผิดโดยเสมอภาค ดังนี้ (ก) สิทธิที่จะได้รับแจ้งโดยพลันซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพและเหตุแห่งความผิดที่ถูกกล่าวหาในภาษาซึ่งบุคคลนั้นเข้าใจ (ข) สิทธิที่จะมีเวลาและได้รับความสะดวกเพียงพอแก่การเตรียมการเพื่อต่อสู้คดีและติดต่อกับทนายความที่ตนเลือกได้ (ค) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยไม่ชักช้าเกินความจำเป็น (ง) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาต่อหน้าบุคคลนั้นและสิทธิในการมีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายหากบุคคลนั้นไม่มีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมาย เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมบุคคลนั้นมีสิทธิที่จะมีผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายซึ่งมีการแต่งตั้งให้โดยปราศจากค่าตอบแทนในกรณีที่บุคคลนั้นไม่สามารถรับภาระในการจ่ายค่าตอบแทน (จ) สิทธิที่จะซักถามพยานซึ่งเป็นประปักษ์ต่อตนและขอให้เรียกพยานฝ่ายตนมาซักถามภายใต้เงื่อนไขเดียวกับพยานซึ่งเป็นประปักษ์ต่อตน (ฉ) สิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือจากล่ามโดยไม่คิดมูลค่าหากไม่สามารถเข้าใจหรือพูดภาษาที่ใช้ในศาลได้ (ช) สิทธิที่จะไม่ถูกบังคับให้เบิกความเป็นประปักษ์ต่อตนเองหรือรับสารภาพผิด⁸³ ซึ่งสิทธิที่จะได้รับการ

⁸¹ Universal Declaration of Human Rights 1948. Article 10, 11.

⁸² International Covenant on Civil and Political Right, Article 14.

⁸³ International Covenant on Civil and Political Right. Article 14. Number 3. In the determination of any criminal charge against him, everyone shall be entitled to the following minimum guarantees, in full equality:

- (a) To be informed promptly and in detail in a language which he understands of the nature and cause of the charge against him;
- (b) To have adequate time and facilities for the preparation of his defence and to communicate with counsel of his own choosing;
- (c) To be tried without undue delay;
- (d) To be tried in his presence, and to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing; to be informed, if he does not have legal assistance, of this right; and to have legal assistance assigned to him, in

ดำเนินคดีอย่างเป็นทางการตามข้อ 14 นี้ถือว่าเป็น “มาตรฐานสากลของสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา” เพราะในปัจจุบันมีประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกถึง 173 ประเทศ รวมทั้งประเทศไทย เป็นรัฐภาคีของ ICCPR ทั้งนี้ สามารถแยกพิจารณาสิทธิที่จะได้รับการดำเนินคดีอย่างเป็นทางการข้างต้นเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับศาล ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับความเสมอภาคต่อหน้าศาล และสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีโดยเปิดเผย โดยศาลที่อิสระเที่ยงธรรม ส่วนที่สองเกี่ยวกับวิธีพิจารณา ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าบริสุทธิ์ และส่วนสุดท้ายเกี่ยวกับการต่อสู้คดีของจำเลย ได้แก่ สิทธิที่จะต่อสู้คดีอาญา⁸⁴

นอกจากนี้ ในข้อ 6 ของ The European Convention Human Rights ได้กำหนดสิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีอย่างเป็นทางการและเปิดเผยไว้ด้วยเช่นกัน⁸⁵

ทั้งนี้ หลักเกณฑ์ระหว่างประเทศข้างต้น ได้กำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นหลักการสากลในการปฏิบัติ และประกันสิทธิของบุคคลซึ่งเป็นผู้ต้องหาหรือจำเลยในระหว่างการดำเนินคดีอาญา โดยมีเป้าหมายให้เป็นการรับรองและคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาให้ได้รับความเสมอภาคในระหว่างถูกดำเนินคดีอาญา จนกว่าจะได้มีการพิสูจน์ว่าเป็นผู้กระทำความผิด รวมถึงให้สิทธิแก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยต่อสู้คดีอาญาได้อย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการให้โอกาสจำเลยในการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนและเป็นการป้องกันการลงโทษผู้บริสุทธิ์ด้วย

2.9 หลักการคุ้มครองสิทธิในการต่อสู้คดีของผู้ต้องหาหรือจำเลย

2.9.1 หลักอาวฐเท่าเทียมกัน

ทนายความมีบทบาทสำคัญมากในการดำเนินคดีอาญา และเป็นหลักประกันเพิ่มเติมว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ โดยถือหลัก “อาวฐเท่าเทียมกัน”⁸⁶ กล่าวคือ ในการดำเนินคดีอาญาคู่พิพาทต้องได้รับสิทธิและมีความสามารถในการต่อสู้คดีอย่างเท่าเทียมกันอย่าง

any case where the interests of justice so require, and without payment by him in any such case if he does not have sufficient means to pay for it;

(e) To examine, or have examined, the witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him;

(f) To have the free assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court;

(g) Not to be compelled to testify against himself or to confess guilt.

⁸⁴ ปกป้อง ศรีสนิท. (2563). *สิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา*. กรุงเทพฯ : วิทยุชน. หน้า 32-33.

⁸⁵ The European Convention Human Rights. Article 6.

⁸⁶ คณิต ฌ นคร. อ่างแล้วเชิงอรรถที่ 42. หน้า 147.

แท้จริง ทั้งศาลและอัยการต้องมีหน้าที่ปกป้องสิทธิอันชอบธรรมของจำเลยเช่นเดียวกับผู้ต้องหาหรือจำเลยในแต่ละคดีจะมีสิทธิต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ แต่กลไกเหล่านี้ยังไม่เพียงพอที่จะปกป้องจำเลยซึ่งไม่มีความรู้ทางกฎหมายและสภาพจิตใจที่ไม่ปกติ และในการดำเนินคดีตั้งแต่ชั้นสอบสวนและชั้นพิจารณาของศาลต้องอาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญในการดำเนินคดีของทนายความ ดังนั้นหากผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีทนายความช่วยเหลือในการต่อสู้คดีย่อมจะเสียเปรียบมาก เพราะการถูกฟ้องคดีอาญาย่อมทำให้บุคคลดังกล่าวต้องเสื่อมเสียเสรีภาพหากถูกจับ หรือจำคุกตามคำพิพากษาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134/1 และมาตรา 173 จึงได้กำหนดให้สิทธิแก่ผู้ต้องหา หรือจำเลยให้ได้รับความช่วยเหลือจากทนายความ ซึ่งหากเข้าหลักเกณฑ์ตามกฎหมาย รัฐโดยพนักงานสอบสวนหรือศาลจะต้องจัดหาทนายความให้ เพราะในการดำเนินคดีหากไม่มีความรู้ทางกฎหมายจะเสียเปรียบในการดำเนินคดี ดังนั้น เพื่อช่วยเหลือบุคคลที่ไม่มีความรู้หรือยากจนไม่มีเงินว่าจ้างทนายความ รัฐจึงจำเป็นต้องกำหนดวิธีการให้มีทนายความช่วยเหลือ นอกจากนี้ทนายความต้องคอยให้คำปรึกษาและช่วยเหลือผู้ต้องหาหรือจำเลยเพื่อแก้ต่าง และยังคงต้องดำเนินการให้เป็นไปตามหลักการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลย เช่นในการให้คำปรึกษาในระหว่างการสอบสวนในชั้นตอนสอบถามคำให้การต่อพนักงานสอบสวนว่าจะให้การหรือไม่ให้การ จะมีผลกระทบอย่างไรบ้างกับตัวผู้ต้องหาหรือจำเลย แนะนำขั้นตอนการสอบสวนและการคัดค้าน การโต้แย้งการกระทำที่ไม่ชอบด้วยหน้าที่ของพนักงานสอบสวนในระหว่างการสอบสวน เพื่อให้การดำเนินคดีชอบด้วยกฎหมาย

นอกจากนี้ในเรื่องแนวความคิดเรื่องกฎธรรมชาติที่จะพัฒนาไปสู่สิทธิตามธรรมชาติว่ามนุษย์ทุกคนล้วนมีคุณค่าในความเป็นมนุษย์ หรือที่เรียกว่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เสมอเท่าเทียมกัน การที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยได้รับความเสมอภาคนี้ทำให้การดำเนินคดีอาญาเป็นไปด้วยความยุติธรรม ซึ่งทนายความถือเป็นอาวุธที่สำคัญที่ต่างฝ่ายต่างจะต้องมีในการต่อสู้คดีเพื่อให้เกิดความยุติธรรมกับทุกฝ่าย และทนายความจะเป็นผู้มีส่วนให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่มีความบกพร่องทางสภาพจิตใจซึ่งอาจไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้นั้นกลับมาเสมอภาคในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้⁸⁷

2.9.2 หลักฟังความทุกฝ่าย

ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาหลักฟังความทุกฝ่ายเป็นหลักที่สำคัญกับผู้ถูกกล่าวหา ซึ่งหลักดังกล่าวมาจากหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ เป็นหลักกฎหมายที่ใช้ในกฎหมาย

⁸⁷ อมรวิดี จำปาศรี. (2552). *ความสามารถในการต่อสู้คดีอาญาของผู้ถูกกล่าวหา: ศึกษากรณีผู้มีความบกพร่องทางกายและจิต*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 13-15.

จารีตประเพณีของประเทศอังกฤษ โดยกำหนดให้เจ้าหน้าที่ของรัฐและศาลต้องฟังความจากคู่ความทั้งสองฝ่าย

หลักการรับฟังความทุกฝ่ายมีดังนี้

1) ต้องแจ้งเรื่องราว (Grounds) ที่กล่าวหาว่าได้กระทำความผิดตามกฎหมายให้ผู้ถูกกล่าวหาทราบ จะโดยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้ และต้องให้เวลาพอสมควรแก่ผู้ต้องหาที่จะให้การแก้ข้อกล่าวหาเพื่อต่อสู้คดีซึ่งอาจจะให้การด้วยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้ ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาท ต้องแจ้งข้อกล่าวหาให้ผู้ถูกกล่าวหาทราบล่วงหน้าพอสมควร ก่อนที่จะถึงกำหนดเวลาให้ผู้ถูกกล่าวหาให้การแก้ข้อกล่าวหา เพื่อให้โอกาสแก่ผู้กล่าวหาที่จะได้เตรียมคำให้การแก้ข้อกล่าวหาในการต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ หากไม่ให้โอกาสให้ผู้ถูกกล่าวหาใช้เวลาพอสมควรในการจัดเตรียมคำให้การ จะถือว่าเป็นการกระทำที่ขัดกับหลักการรับฟังความทุกฝ่าย

2) ต้องมีการเปิดเผยข้อเท็จจริงที่ใช้ในการพิจารณาให้ผู้ต้องหาทราบ แต่อาจไม่ต้องเปิดเผยแหล่งที่มาของข้อเท็จจริงก็ได้ เช่น ในคดี R.V. Gaming Board for Great Britain, ex parte Benaim and Khaida (1970) เป็นกรณีคณะกรรมการการพนันไม่ยอมออกใบอนุญาตให้มีการเล่นการพนันแก่ผู้ร้องขอจากทางตำรวจทั้งในและนอกประเทศ แล้วได้แจ้งข้อเท็จจริงดังกล่าวให้ผู้ต้องหาทราบแล้ว แต่ไม่ได้เปิดเผยแหล่งที่มาของข้อมูลนั้น ในกรณีนี้ถือได้ว่าคณะกรรมการฯ ได้ปฏิบัติตามหลักรับฟังความทุกฝ่ายแล้ว

3) ทำการสืบพยานต่อหน้าผู้ต้องหาหรือจำเลย และให้โอกาสผู้ต้องหาหรือจำเลยสามารถทำการซักค้านพยานรวมถึงคัดค้านพยานหลักฐานและนำพยานเข้าสืบได้

4) ให้โอกาสผู้ต้องหาหรือจำเลยมาปรากฏตัวในการพิจารณาคดีและในบางกรณีอาจอนุญาตให้เลื่อนคดีได้

5) ให้มีตัวแทนในคดีได้ รวมทั้งมีทนายความช่วยเหลือในคดี

หลักฟังความทุกฝ่ายจึงเป็นทฤษฎีที่ให้ความคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลย เพื่อให้เขาได้รับแจ้งเรื่องราว (Grounds) ของการกระทำของเขาที่ถูกกล่าวหาว่าผิดกฎหมาย ซึ่งหากอยู่ในชั้นสอบสวน ผู้ต้องหาควรได้รับแจ้งข้อกล่าวหา และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการกระทำผิดของเขา ก่อนที่จะดำเนินการตามกฎหมาย และให้เขามีสิทธิเตรียมตัวในการจัดทำคำให้การ และมีทนายความช่วยเหลือในคดี

2.9.3 หลักการรับรู้

บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสามารถในการรับรู้แตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ เด็ก หรือคนวิกลจริต ซึ่งกระบวนการในการตีความ การแปลความ หรือการให้ความหมายกับสิ่งที่เขาได้รับโดยผ่านประสาทสัมผัสนั้น เรียกว่า การรับรู้⁸⁸

การรับรู้ หมายถึง ประสาทสัมผัสที่เกิดจากอวัยวะของคนไปกระทบกับวัตถุ หรือ เหตุการณ์ต่าง ๆ รวมถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่คนเรารู้จักจากสิ่งแวดล้อม โดยการสัมผัสสิ่งต่าง ๆ และหมายความถึง ภาพของโลกภายนอกที่บุคคลแต่ละคนมองเห็น ในจินตนาการของตนเอง การรับรู้มีอิทธิพลไปสู่การกระทำต่าง ๆ ของบุคคล

การรับรู้จึงเกิดขึ้นได้ตามลำดับดังนี้

- 1) สิ่งเร้ากระทบอวัยวะรับสัมผัสของอินทรีย์
- 2) กระแสประสาทสัมผัสจะวิ่งไปยังระบบประสาทส่วนกลางซึ่งมีศูนย์กลางที่สมอง
- 3) จะมีการแปลความหมายออกมาเป็นความรู้ความเข้าใจ โดยอาศัย จากความจำจาก

ความรู้เดิม หรือประสบการณ์เดิม หรือความต้องการ คุณค่า ทักษะคติ และบุคลิกภาพของบุคคล⁸⁹

กระบวนการรับรู้ จะเกิดขึ้นได้ต้องประกอบไปด้วย

- 1) การสัมผัส หมายถึง อาการที่อวัยวะรับสัมผัสจากสิ่งเร้า หรือสิ่งเร้ากระทบกับ อวัยวะที่รับสัมผัสต่าง ๆ เพื่อให้คนเรารู้สภาวะแวดล้อมรอบตัว ซึ่งปกติเมื่อเราได้สัมผัสสิ่งใดสิ่ง หนึ่งแล้ว จะจำแนกอาการสัมผัสนั้นตามประสบการณ์ของแต่ละบุคคล แต่ผู้ใหญ่เมื่อสัมผัสแล้วจะ แปลความหมายของการสัมผัสนั้นทันที โดยไม่ได้รู้สึกในอาการสัมผัสนั้น เช่น ได้ยินเสียง ตีอกๆ ตึกๆ ผ่านบ้าน จะแปลได้ว่าเป็นเสียงของรถมาขายกล้วยเตี๋ย

- 2) การแปลความหมายจากอาการสัมผัส โดยสิ่งสำคัญที่จะใช้ในการแปลความหมาย ต้องอาศัย (1) สถิติปัญญาหรือความเฉลียวฉลาด (2) การสังเกตพิจารณา (3) ความสนใจและความ ตั้งใจ และ (4) คุณภาพของจิตใจในขณะนั้น โดยสถิติปัญญาหรือความเฉลียวฉลาดเป็นองค์ประกอบ ที่สำคัญที่ช่วยสนับสนุนการรับรู้ของบุคคลให้เข้าใจได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากการที่เขาได้พบเห็น หรือสัมผัสสิ่งดังกล่าวมาก่อน ดังนั้นผู้ที่มีสถิติปัญญาดีย่อมได้เปรียบผู้ที่มีสถิติปัญญาค่ากว่าในแง่ของ การรับรู้ เรียนรู้ได้ดีกว่าและเร็วกว่า ส่วนการสังเกตพิจารณา มีส่วนช่วยให้การรับรู้ละเอียดและ แม่นยำขึ้น เช่นเห็นนก รู้ว่าเป็นนก แต่ไม่รู้ละเอียดว่านกสีอะไร ขนาดเท่าใด ซึ่งการสังเกตพิจารณา อาจต้องใช้ระยะเวลาานาน แต่สำหรับผู้ที่มีความชำนาญก็อาจไม่ต้องใช้เวลานาน ทั้งนี้ ความละเอียด

⁸⁸ อมรวดี จำปาศรี. อ่างแล้วเชิงอรรดที่ 87. หน้า 17.

⁸⁹ อมรวดี จำปาศรี. อ่างแล้วเชิงอรรดที่ 87. หน้า 17-18.

จะมากหรือน้อยพิจารณาได้จากความรับรู้ตามสภาพจิตใจของผู้นั้นด้วย ส่วนความสนใจและความตั้งใจมีความสำคัญกับการแปลความหมายจากอาการสัมผัสเช่นกัน เพราะหากขาดความตั้งใจ หรือสมาธิ ย่อมสังเกตพิจารณาไม่ถึงถ้วน และก่อให้เกิดการแปลความหมายไม่ถูกต้องแม่นยำ ส่วนคุณภาพของจิตใจในขณะนั้นก็สำคัญเช่นกัน หากมีความขุ่นมัว ไม่ผ่อนคลาย ย่อมกระทบกระเทือนกับสติปัญญา ไม่เกิดความคิด ความเข้าใจทำให้แปลความหมายได้ไม่ดี เทียบกับการแปลความหมายในขณะจิตใจปลอดโปร่ง ซึ่งจะทำให้มีสติปัญญาดีขึ้นส่งผลให้แปลอาการสัมผัสได้ดีขึ้น ส่วนความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิม มีความสำคัญมากเพราะเกิดจากความคิด ความรู้ หรือการกระทำที่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ทำให้ช่วยในการตีความหรือการแปลความหมายของอาการสัมผัส ดังนั้นคนเราหากมีความรู้ที่แน่นอน ถูกต้อง ชัดเจน จะช่วยให้การแปลสัมผัสต่าง ๆ ได้มากขึ้นและใกล้เคียงมากขึ้นด้วย สำหรับในคนที่ประสบการณ์มากถึงขนาดที่จะรู้ว่าคนที่กำลังพูดด้วยพอใจ หรือไม่ โดยรู้ได้จากกิริยาท่าทาง หรือลักษณะของคำพูด หรือเพียงได้ยินเสียง ก็สามารถบอกอารมณ์ของผู้ นั้นได้⁹⁰

⁹⁰ อมรวดี จำปาศรี. อ่างแก้วเชิงอรรถที่ 87. หน้า 17-20.